

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ВПЛИВ СИБЛІНГОВОЇ ПОЗИЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ
ВЗАЄМИН В ШЛЮБИ**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0530-з
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Міхалєва Марина Миколаївна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Грандт В.В.
Рецензент: викладач кафедри психології
Томченко М.А.

Запоріжжя

2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2021 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Міхалевій Марині Миколаївні-----

Тема роботи Вплив сиблінгової позиції на особливості взаємин в шлюбі

керівник роботи Грандт В.В.. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «30» липня 2021 року № 1137-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки дослідити: зробити психологічний аналіз взаємовіжносин у шлюбі; виявити основні етапи у шлюбі; визначити основні характеристики сиблінгів; експериментально дослідити вплив сиблінгової позиції на особливості взаємен у шлюбі.

5. Перелік графічного матеріалу: 25 рисунків, 21 таблиця

.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Грандт В.В., доцент		
Розділ 1	Грандт В.В., доцент		
Розділ 2	Грандт В.В., доцент		
Розділ 3	Грандт В.В., доцент		
Висновки	Грандт В.В., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2021 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2021 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2021 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень-липень 2021 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	вересень 2021 р.	Виконано
6	Написання висновків	жовтень 2021 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2021 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студент _____ М.М. Міхалева

Керівник роботи _____ В.В. Грандт

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 109 сторінок, 25 рисунків, 21 таблиця, 81 джерело.

Об'єкт: взаємини у шлюбі.

Предмет: вплив сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі.

Мета: визначити вплив сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі: сиблінги переносять

Гіпотеза: позиція сиблінга впливає на характер побудови відносин у своїй сім'ї, вони переносять сиблінгову поведінку на взаємини у шлюбі (позиція корисності), а в єдиних сім'ях є наслідки компенсаторного механізму (компенсація образів на взаємини у шлюбі, емоційне спілкування).

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури); емпіричні (спостереження; бесіда; тестування)

Наукова новизна роботи полягає в тому, що був проведений комплексний аналіз сиблінгів, сиблінгової позиції, розкриті основні характеристики взаємовідносин сиблінгів на різних етапах розвитку, та проведений комплексне експериментальне дослідження впливу сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі.

Отримані в результаті дослідження, можуть застосовуватися психологами-практиками при роботі з сім'ями та сиблінгами різних етапів розвитку.

СИБЛІНГОВА ПОЗИЦІЯ, ВЗАЄМИНИ В ШЛЮБІ, СІМ'Я, ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ, ШЛЮБ, ПАРТНЕРИ.

SAMMARY

Mikhaleva M.M. The influence of the sibling position on the features of the relationship in marriage

Master's qualification work: 109 pages, 25 figures, 21 tables, 81 sources.

The object: relationship in marriage.

The subject: the influence of the sibling position on the peculiarities of the relationship in marriage.

The purpose: to determine the influence of the sibling position on the peculiarities of the relationship in marriage: siblings transfer

The hypotheses: the position of sibling affects the nature of building relationships in their family, they transfer sibling behavior to the relationship in marriage (position of utility), and in single families there are consequences of the compensatory mechanism (compensation of images of relationships in marriage, emotional communication).

The research methods: theoretical (theoretical and comparative analysis of psychological and pedagogical literature); empirical (observation; conversation; testing)

The scientific novelty of the work is that a comprehensive analysis of siblings, sibling position, revealed the main characteristics of sibling relationships at different stages of development, and conducted a comprehensive experimental study of the influence of sibling position on the peculiarities of relationships in marriage.

The results of the study can be used by practicing psychologists to work with families and siblings at different stages of development.

**SIBLING POSITION, RELATIONSHIPS IN MARRIAGE, FAMILY,
MARRIAGE RELATIONS, MARRIAGE, PARTNERS**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ШЛЮБІ ТА СІМ'Ї.....	10
1.1. Поняття «шлюбу» та «сім'ї».....	10
1.2. Вплив батьківської сім'ї на систему взаємин у шлюбі.....	19
1.3. Статус сиблінгів в сім'ї та їх відносини у шлюбі	26
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИБЛІНГІВ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	31
2.1. Основні підходи дослідження сиблінгів.....	31
2.2. Взаємовідносини та позиції сиблінгів на різних етапах розвитку	35
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СИБЛІНГОВОЇ ПОЗИЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМИН У ШЛЮБІ.....	57
3.1. Методи, методика та процедура дослідження.....	57
3.2. Результати дослідження та їх інтерпретація	62
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103

ВСТУП

Актуальність дослідження. Наша держава визнає цінність сім'ї для життя і розвитку людини, важливість її ролі в загальності, вихованні нових поколінь, забезпечення громадської стабільності та прогресу, необхідність укладання інтересів сім'ї, а також прийняття спеціальних мір її соціальної підтримки. У зв'язку з покращенням соціально-економічного положення в країні в останній час проявляється тенденція збільшення кількості дітей у сім'ях. Однак питання сиблінгових відносин у сім'ї недостатньо вивчено в сучасній психології.

Характер взаємовідносин у сім'ї для формування багатьох соціально значимих якостей особистості і гармоничності сфери загального, а також особливої ролі емоційних зв'язків з матір'ю (або заміняючим її обличчям) в становленні основ самосвідомлення людини і його відносини до навколишнього світу (Л.С. Виготський, А.Н. Леонтьєв, М.І. Лисина, Л.І. Божович, Е.О. Смирнова, А. Фрейд, М. Малер, М. Кляйн, Дж. Боулбі, М. Ейнсворт та ін.).

Сім'я - складна система взаємовідносин, у якій її член займає певне місце, бере участь у виконанні певних функцій, своєю діяльністю задовольняє потреби інших членів, підтримує взаємовідносини.

Сім'я включає дві основні підсистеми: подружніх та дитячо-батьківських відносин, між якими існують взаємозв'язки та взаємозумовленість. Коли в сім'ї виховуються кілька дітей, виділяється також дитяча підсистема сиблінгових відносин.

"Сиблінгами", "сібсами" (англ. "siblings", "sibs" - брат чи сестра) називають одного з двох або більше дітей одних і тих самих батьків. Розрізняються сиблінги повнорідні (що мають спільних матір та батька) і неповнорідні, якщо вони мають спільну матір (єдиноутробні) або спільного батька (однокровні).

На жаль, більшість дослідників зосереджує свою увагу на дитячо-батьківських відносинах, у той час як взаємини з братами та сестрами також істотно впливають на людину. Це комунікативний досвід, досвід настрою з рівноправними партнерами, вирішення конфліктних ситуацій, досвід емоційного спілкування. Брат або сестра – це «двійник, свого роду дзеркало, близький до повної ідентифікації, і від нього необхідно відокремитися, щоб побудувати свою особистісну ідентичність». А це не що інше як розвиток самосвідомості.

Все це не може не мати значення вже у дорослому житті людини. Ще А. Адлер сформулював положення про залежність розвитку дитині від порядку народження в сім'ї. Дослідження психологічного феномена впливу порядку народження, сиблінгової позиції на розвиток дитини в сучасній психології, як і раніше, є актуальним і теоретично значущим, відповідає соціальній потребі вирішення найважливіших завдань формування зрілої гармонійної особистості та оптимізації системи сімейного виховання.

Особливий інтерес представляє модель взаємовідносин та взаємодії сиблінгів у сім'ї, яка визначається порядком їх народження, особливостями відношення батьків та сформованими під впливом порядку народження особистісними особливостями самої дитини, тому що в цій галузі досить мало досліджень (Земська, Хоментаскас Г., Салловой Ф.)

У сім'ї стихійно формується також уявлення про майбутнє сімейне життя. У підлітків і юнаків ці уявлення переважно заповнюють те, чого їм, на думку, бракує батьківської сім'ї (Прихожан А.М., Дубровіна І.В., Карабанова О.А.). Було встановлено, що формування репродуктивних орієнтацій підростаючого покоління впливають орієнтації батьків (Сафонова Т.Е.). Але, на превеликий жаль, докладніших і глибших досліджень, присвячених образу майбутньої сім'ї та взаємовідношення сиблінгів у шлюбі, практично немає, незважаючи на важливість питання.

Таким чином, все це визначило вибір теми кваліфікаційної роботи магістра «Вплив сиблінгової позиції на особливості взаємен у шлюбі».

Об'єкт: взаємини у шлюбі.

Предмет: визначити вплив сиблінгової позиції на особливості взаємен у шлюбі.

Мета: визначити : вплив сиблінгової позиції на особливості взаємен у шлюбі.

Гіпотеза: позиція сиблінга впливає на характер побудови відносин у своїй сім'ї, вони переносять сиблінгову поведінку на взаємини у шлюбі (позиція корисності), а в єдиних сім'ях є наслідки компенсаторного механізму (компенсація образів на взаємини у шлюбі, емоційне спілкування).

Враховуючи мету і гіпотези дослідження, були сформульовані наступні завдання:

1. Зробити психологічний аналіз взаємовідносин у шлюбі.
2. Виявити основні етапи у шлюбі.
3. Визначити основні характеристики сиблінгів.
4. Експериментально дослідити вплив сиблінгової позиції на особливості взаємен у шлюбі

Методи дослідження. У роботі застосовувалися теоретичні методи (теоретико-порівняльний аналіз психологічної літератури з досліджуваної проблеми) і емпіричні (психологічне тестування, анкетування). Окрім цього були застосовані методи математичної статистики.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що був проведений комплексний аналіз сиблінгів, сиблінгової позиції, розкриті основні характеристики взаємовідносин сиблінгів на різних етапах розвитку, та проведено комплексне експериментальне дослідження впливу сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі.

Отримані в результаті дослідження, можуть застосовуватися психологами-практиками при роботі з сім'ями та сиблінгами різних етапів розвитку.

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечувалася: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням комплексу надійних і валідних психодіагностичних процедур, створенням адекватних умов діагностування, використанням кількісного і якісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю складу експериментальної групи, використанням методів математичної статистики.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОВІДНОСИН У ШЛЮБИ

1.1. Поняття «шлюбу» та «сім'ї» в психології

Сім'я - найважливіший з феноменів, що супроводжує людину протягом усього її життя. Значимість її впливу на особистість, її складність, багатогранність і проблематичність обумовлюють велику кількість різних підходів до вивчення сім'ї, а також визначень, що трапляються в науковій літературі.

Предметом вивчення стає сім'я як соціальний інститут, мала група та система взаємовідносин.

А.І. Антонов стверджує, що сім'ю створює ставлення батьки-діти, а шлюб виявляється легітимним визнанням тих відносин між чоловіком і жінкою, тих форм співжиття або сексуального партнерства, які супроводжуються народженням дітей. Він звертає увагу на просторову локалізацію сім'ї – житло, будинок, власність – та економічну основу сім'ї – загальносімейну діяльність батьків та дітей, що виходить за вузькі горизонти побуту та споживання [1].

А.І. Антонов визначає сім'ю як засновану на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, пов'язаних узами подружжя-батьківства-спорідненості, і тим самим здійснюють відтворення населення та наступність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей та підтримку існування членів сім'ї. «Ядерною» структурою в цьому соціологічному варіанті виступає нуклеарна сім'я, представлена в триєдності відносин подружжя-батьківства-родства. Випадання однієї з цих ланок, за А.І. Антоновим, характеризує фрагментарність сімейних груп. Для того, щоб отримати цілісне уявлення про сім'ю, необхідно враховувати взаємовідносини, що складаються в ній за типом: чоловік - дружина; чоловік – діти; дружина діти; діти - батьки; діти –

діти [1]. Ці структурні характеристики сім'ї, маючи відносну незалежність, становлять її соціально-психологічну єдність. Отже, можуть бути різні варіанти сім'ї, але повноцінною сім'єю є така, що має всі типи взаємин.

Між поняттями «шлюб» та «сім'я» існує тісний взаємозв'язок. Однак по суті цих понять є чимало особливого, специфічного. Так, вчені переконливо довели, що шлюб та сім'я виникли у різні історичні періоди. А.Г. Харчев визначає шлюб «як історично мінливу соціальну форму відносин між жінкою та чоловіком, за допомогою якої суспільство впорядковує і санкціонує їхнє статеве життя і встановлює їх подружні та батьківські права та обов'язки», а сім'ю «як інституційовану спільність, що складається на основі шлюбу та породжуваної ним правової та моральної відповідальності подружжя за здоров'я дітей, їх виховання» [56].

У визначенні О. Г. Харчева ключовими моментами для поняття сутності шлюбу є уявлення про мінливість форм шлюбу, його соціальну репрезентацію, та роль суспільства в його впорядкуванні та санкціонуванні, правовому регулюванні [56]. Причому останнє забезпечується як прямими методами, і непрямими (опосередкованими).

Так, у різних товариствах встановлюється певний вік для одруження, регулюються процедури оформлення шлюбу (наприклад, період з моменту подання заяви до її офіційного оформлення, види та форми шлюбних свідоцтв) та її розірвання. Статеве санкціонування шлюбних відносин також добре відоме. Наочним прикладом цього є обмеження можливостей репродуктивної поведінки в Китаї, чисельність якої перевищує 1 мільярд людей. В інших суспільствах, навпаки, вишукуються усілякі способи стимулювання дітонародження. Вплив державної політики здійснюється через податки на бездітність, видачу допомоги сім'ям, які мають дітей, організацію продажу дитячих та сімейних товарів (мережа американських магазинів «Сімейний долар», які торгують за доступнішими цінами), надання особливої медичної допомоги вагітним жінкам, немовлятам, прийняття програм, сприяють соціальній та матеріальній підтримці сім'ям.

В даний час відносини між подружжям регламентуються законодавством, на основі якого прийнято кодекси про сім'ю та шлюб.

Що стосується максимального віку для одруження, а також наявності будь-якої різниці у віці нареченого та нареченої, то ці фактори не відіграють жодної ролі — будь-який «пізній» або «нерівний» шлюб безперешкодно реєструється в загсі.

На думку А.Г. Харчева, сім'я є складнішу систему відносин, ніж шлюб, оскільки вона, зазвичай, об'єднує як подружжя, а й їхніх дітей, і навіть інших родичів чи просто близьких подружжю та необхідних їм людей [56].

Відповідно до загальноприйнятого визначення: «Сім'я — це осередок (мала соціальна група) суспільства, найважливіша форма організації особистого побуту, заснована на подружньому союзі та родинних зв'язках, тобто на багатосторонніх відносинах між чоловіком та дружиною, батьками та дітьми, братами та сестрами та іншими родичами, які живуть разом та ведуть спільне господарство» [21].

Слідуючи за цим визначенням, можна дійти невтішного висновку, що сім'я — це складне багатоаспектна освіта, у якої є 4 характеристики:

1. Сім'я - осередок (мала соціальна група) суспільства;
2. Сім'я - найважливіша форма організації особистого побуту;
3. Сім'я - подружній союз;
4. Сім'я - багатосторонні відносини подружжя з родичами: батьками, братами і сестрами, дідусями і бабусями і т. д., що живуть разом і ведуть спільне господарство [49].

На наш погляд, сім'я - це системно-функціональне об'єднання емоційно-близьких та значущих людей на основі подружжя, спорідненості та батьківства.

Життя сім'ї детерміновано умовами розвитку конкретного суспільства. Ці умови визначають функції сім'ї та узагальнені в юридичних та моральних нормах, що, у свою чергу, позначається на сімейних позиціях та ролях та переломлюється в особливостях взаємовідносин у сім'ї [46].

Сім'я як система. У термінах загальної теорії систем, розробленої Людвігом ван Берталанфі «родина не є простою сумою членів цієї сім'ї, це насамперед певна мережа взаємин між усіма членами сім'ї. Щоб зрозуміти стан сім'ї, необхідно щось більше, ніж простий аналіз стану кожного окремого члена сім'ї. Для цього необхідно проаналізувати всю сімейну систему як ціле» [33].

За визначенням В.В. Століна, сім'я — це «відкрита система, схильна до зовнішніх впливів», і, за його твердженням, вона «має враховувати у своїй будові всю сукупність різних впливів і домагатися деякої внутрішньої рівноваги» [67].

Сім'я як мала група. Якщо спиратися на два найзагальніші підходи до сім'ї, тобто розглядати її як соціальний інститут і малу групу, можна помітити, що уявлення про сім'ю все більше відходять від безумовно визнаних функцій, заданих суспільством, і все більш наближаються до образу сім'ї, як малої групи, в якій функції, ролі та цінності залежать від складових її особистостей. Виходячи з цього, у визначенні сім'ї можна відштовхуватися від потреб, які реалізує сім'я. Специфічні особливості, властиві кожній сім'ї, відбиваються, насамперед, у основних сферах її життєдіяльності, які перебувають під постійним впливом різних чинників соціуму. У свою чергу вони виявляються у відносинах між членами сім'ї. По-своєму позначаються вони і ефективності професійної діяльності кожного з них. У сім'ї формуються та розвиваються шлюбно-сімейні відносини як відображення різноманітних міжособистісних контактів, всієї системи цінностей та очікувань соціально-психологічного аспекту [48].

Ця думка на сім'ю виражена А. І. Захаровим: «У соціальній психології існує поняття «первинна група». Зв'язки у цій групі будуються на безпосередніх контактах, на емоційному залученні її у справи групи, що забезпечує високий рівень ототожнення і злиття її учасників. Такою первинною групою є сім'я — єдина група, яка збільшується та розростається не завдяки «прийому» нових членів ззовні, а завдяки народженню дітей» [48].

Малою групою в соціальній психології називається спільність людей, об'єднаних формованою у спільній діяльності сукупністю міжособистісних відносин, які виявляються у коханні та прихильності. Мала група не лише провідником, корегує вплив суспільства на індивіда, а й тієї ареною, де здійснюється віддача особистості суспільству, де особистість реалізує засвоєні соціальні ідеали. Мала група, зокрема сім'я, — це не просто будь-які контакти між людьми, а контакти, в яких реалізуються певні соціальні зв'язки та опосередковані спільною діяльністю цих людей.

Сім'я як мала соціальна група має низку психологічних особливостей, характерних лише для неї:

- наявність не однієї, а низки загальносімейних цілей, які можуть змінюватися у процесі розвитку сім'ї;
- часткову різницю в інтересах і установках членів сім'ї;
- наявність подружньої пари, взаємини у якій значною мірою визначають характер взаємодії у ній;
- включеність до неї представників різних поколінь та набагато більший термін близького знайомства між її членами, ніж у інших групах;
- сім'я не пов'язана спільною діяльністю в тому сенсі, як спільна діяльність інших груп;
- багатосторонність та значимість сімейних відносин, та їх взаємозв'язок;
- особлива відкритість, уразливість членів сім'ї. Крім психологічних особливостей сім'ї також притаманні певні соціально-психологічні процеси. Одним з таких процесів є спілкування, тому що саме в ньому розкриваються, реалізуються сімейні та міжособистісні стосунки. Спілкування є реалізацією системи внутрішньо-сімейних відносин людини [36].

Внутрішньо-сімейне спілкування характеризується за допомогою виділення трьох взаємопов'язаних сторін: комунікативної, інтерактивної та перцептивної.

Комунікативна сторона спілкування полягає в обміні інформацією між членами сім'ї, що спілкуються. Інтерактивна сторона полягає в організації взаємодії між членами сім'ї, що спілкуються, тобто. в обміні як знаннями, а й діями. Перцептивна сторона означає процес сприйняття один одного партнерами зі спілкування та встановлення на цій основі взаєморозуміння. У реальному житті сім'ї кожна з цих сторін не існує ізольовано від двох інших [41].

Інший аспект соціально-психологічних процесів, властивих сім'ї, представлений такими явищами, як феномен групового тиску або «конформізм», групова згуртованість, психологічна сумісність.

Феномен «конформізму» властивий не так процесу формування сім'ї, як «підключення» до неї нового члена. Наприклад, коли в «звичайну» сім'ю вливається зовсім нова людина внаслідок утворення молодшої сім'ї. Однак щодо сім'ї доцільно говорити про конформність, маючи на увазі суто психологічну характеристику позиції індивіда щодо позиції решти всіх членів сім'ї, прийняття або заперечення ним певного стандарту, думки, властивої сім'ї, міру його «підпорядкування» внутрішньо-сімейному тиску.

Сімейна супідрядність - психологічна характеристика єдності та взаємопов'язаності індивідів у сім'ї. Це динамічна характеристика процесу розвитку внутрішньо-сімейних зв'язків проявляється на трьох рівнях [56]:

- поверхневий чи міжособистісний рівень (відбиває емоційну привабливість членів сім'ї, психологічну сумісність);
- рівень відносин членів сім'ї до її функцій, цілей і перспектив (він представляє ціннісно-орієнтаційну єдність сім'ї);
- рівень виявлення сутності згуртованості сім'ї (показує стійкість сім'ї до деструктивних впливів, що її руйнують). Найважливішими критеріями оцінки рівня згуртованості сім'ї є
 - ступінь єдності діяльності (узгодженість, співпраця, творче єднання);
 - морально-психологічна єдність (відповідність особистих та сімейних устремлень, збіг поглядів, подібність норм та цінностей);

- рівень розвитку особистісних якостей подружжя (контактність, стресостійкість);
- зміст соціально-психологічного клімату (переважні настрої, ступінь поступливості один одному, довіри та доброзичливості, наявність уваги та турботи один про одного).

Нуклеарна сім'я. Традиційно "ядром" сім'ї вважають подружню пару з додаванням до "ядра" дітей, родичів, батьків подружжя. Нині окремі прості, чи нуклеарні, сім'ї — переважна форма серед усіх сімей.

"Нуклеарна" - від слова "нуклеа" - ядро, тобто головна частина, основа. Цим підкреслюється, що нуклеарна сім'я є окремо подружню пару (ядро, головну частину), яка окремо живе (без батьків і родичів) з дітьми або без дітей. Кількість нуклеарних сімей у нашій країні досягає 80%! Основна форма нуклеарної сім'ї - малодітна нуклеарна сім'я. На відміну від багатопокілінної сім'ї, вона простіша, демократичніша, мобільніша, вільна від регламентуючого впливу старших поколінь і, таким чином, більш розкрита до сучасних умов життя [36].

Жити окремо від батьків хотіли б багато молодих родин. Дається взнаки прагнення до незалежності, до самостійності, бажання по-своєму будувати сімейне життя. В цілому атмосфера та умови життя молодих нуклеарних сімей більше сприяє самовираженню, прояву здібностей, особистих якостей подружжя та якостей не тільки позитивних. Одна з характеристик нуклеарних сімей полягає в тому, що партнера люблять, але думкою його часто не дорожать. Нерідко подружжя надмірно недбале, нестримне і самовпевнене по відношенню один до одного. Навіть невеликі сварки в окремих сім'ях бувають дуже небезпечні, особливо на ранніх стадіях розвитку сім'ї, коли йде «притирання характерів». Від дріб'язкового слова, недбалого жесту сварка, не зустрічаючи внутрішніх і зовнішніх перешкод, може лавиноподібно розвинутиися аж до розлучення. Інтенсивність життя в нуклеарній сім'ї призводить до стресів, психічних захворювань, конфліктів, сексуальних

репресій, аморальності. Як і будь-який значний соціальний рух, трансформація інституту сім'ї вирішує одні проблеми, створюючи інші.

Шлюб як система відносин. Відносини між людьми в системі психологічного знання розуміються як, по-перше, якась система взаємодії, контактів, зв'язків, по-друге, оцінка суб'єктом самих цих взаємодій і контактів, а також партнерів, що беруть у них участь. Ці аспекти — об'єктивний та оціночний — становлять два аспекти реальності сімейного життя. Для сім'ї частота контактів, їх зміст визначається тим, як члени сім'ї ставляться один до одного, тобто емоційний компонент міжособистісних відносин суб'єктивно та об'єктивно визначає стан та розвиток взаємодії [41].

Емоційні відносини багатосторонньо вивчені Л.Я. Гозманом, значні - А.А. Кроніком та Є.А. Кронік, однак автори вирішували завдання щодо прояснення закономірностей виникнення, розвитку, стабілізації та розпаду емоційних та значущих відносин у парі чи «подійній» групі [36]. З погляду сім'ї, це явне звуження предмета аналізу. Такий підхід, безумовно, виграє у точності та глибині дослідження, але недостатній для реалізації цілей створення навчального посібника з сімейної психології для студентів.

Сімейна психологія - це наука про людські відносини, енциклопедія життя, зведення писаних і неписаних законів, які встановлюються, виконуються і порушуються членами сім'ї. Серед визначень сім'ї, побудованих за категоріями сімейних відносин, виділяється визначення, дане А.Г. Харчовим: сім'я — це «історично конкретна система взаємовідносин між подружжям, між батьками та дітьми, як малої групи, члени якої пов'язані шлюбними чи спорідненими відносинами, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю та соціальна необхідність у якій обумовлена потребою суспільства у фізичному та духовному відтворенні населення » [67].

Подружні узи як мистецтво жити у шлюбі визначають відносини, дуальні за формою, універсальні за значенням та специфічні за інтенсивністю та силою згідно з визначенням М. Фуко'.

Дуальність сімейних відносин зумовлена статевим диморфізмом, з одного боку, і двоїстістю цілей шлюбу - продовженням роду та дружним спільним сімейним життям, з іншого.

Універсальність шлюбу і сім'ї пов'язана з обов'язком будь-якої людської істоти, яка бажає жити за природою, і, водночас, з обов'язком індивіда, який має намір вести життя, корисне для оточуючих і людства в цілому. Матрімоніальний зв'язок є універсальним законом. Унікальність шлюбу та сім'ї криється в їхньому емоційному та кровно-спорідненому потенціалі. Розуміються як найважливіші і найтісніші з усіх можливих відносин, подружні узи визначають весь спосіб існування, який відрізняє певне мистецтво бути разом.

Шлюб як психологічне ставлення, згідно з Юнгом, має ряд особливостей:

1. мета та зміст шлюбу виступають як усвідомлення несвідомих мотивів та впливів;
2. неминучість створення щасливого шлюбу через перетворення несвідомих мотивів на усвідомлювані;
3. можливість встановлення психологічних відносин у шлюбі лише у другій половині життя;
4. погляд на конфліктну атмосферу як неодмінна передумова усвідомлення [44].

На взаємини у ній впливають зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх факторів відносять сукупність матеріальних та духовних умов, що існують у даному суспільстві. Це визначає міжособистісні відносини у суспільстві, трудовому колективі, у ній.

Дії та прояви внутрішніх факторів спостерігається на рівні міжособистісних відносин через реалізацію (або навпаки) взаємних очікувань, їхньої внутрішньої задоволеності процесом взаємовідносин. До внутрішніх факторів, що сприяють успішній діяльності сім'ї, належать індивідуальні

психологічні особливості сімейних партнерів, це інтелектуальні, характерологічні та соціально-психологічні особливості подружжя.

Особливої значущості у розвитку сімейних відносин набувають життєві стратегії сімейних партнерів: внутрішній контроль — зовнішній контроль; егоїзм - соціоцентризм (альтруїзм); орієнтація на суспільні норми - на себе; прийняття протиріч - їх неприйняття; почуття власної гідності - невіра в себе [41].

На цей час склалися різноманітні форми шлюбно-сімейних відносин, найпоширеніші у тому числі наступні.

1.2. Вплив батьківської сім'ї на систему взаємин у шлюбі

У сім'ї закладається модель внутрішньо-сімейних відносин, набуваються навички спілкування з різними людьми - за віком, інтересами, особистісними особливостями. Формуються соціально-адаптивні навички та вміння різного рівня та спрямованості.

Найчастіше у літературі розглядається вплив батьків (найчастіше матері) на психічний розвиток дитини. Існує ціла низка теоретичних підходів про розуміння ролі та змісту дитячо-батьківських відносин, сформульованих різними психологічними школами. До них відносяться: психоаналітична модель (З. Фрейд, Е. Еріксон, Ф. Дольто, Д.В. Віннікот, К. Бютнер, Е. Берн), біхевіористська модель (Дж. Вотсон, Б.Ф. Скіннер, Р. Сіре , А. Бандура), гуманістична модель (А. Адлер, Р. Дрейкурс, Д. Нельсен, Л. Лотт, К. Роджерс, Т. Гордон). У "психоаналітичних" і "біхевіористських" моделях дитина представляється скоріше як об'єкт докладання батьківських зусиль, як істота, яку потрібно соціалізувати, дисциплінувати, адаптувати до життя в суспільстві. "Гуманістична" модель має на увазі, перш за все, допомогу батьків в індивідуальному становленні дитини. Тому вітається прагнення батьків до

емоційної близькості, розуміння, чуйності у відносинах із дітьми. Однак питання впливу батьківської сім'ї залишаються практично не вивченими.

Особливе місце в процесі формування позитивних шлюбно-сімейних установок займає період дитинства, який пов'язаний з батьківською сім'єю. Саме тоді формується уявлення про сім'ю, закладаються риси особистості майбутнього сім'янина. Соціальна орієнтація дітей у суспільно-історичному досвіді починається з осягнення образу сім'ї (А.В. Запорожець, О.М. Леонт'єв, В.А. Петровський, Н.М. Поддяков) [34; 56; 69; 73]

Сім'я являє собою багатогранну систему, в якій існують не тільки взаємодія та взаємовідносини в діаді "батько-дитина", а й взаємопроникнення світу дорослих у світ дітей, що об'єктивно може сприяти формуванню у дітей "образу сім'ї".

Сімейна атмосфера сприяє розвитку в дитини багатого емоційного життя (співпереживання, співчуття, радості та горювання), що є важливим для становлення позитивного образу сім'ї.

І.В. Гребенніков зазначає, що в процесі самого життя молодь переймає від старшого покоління "немало знань про стосунки до людини іншої статі, про шлюб, про сім'ю, засвоює норми поведінки в сімейному житті [54].

Н. Пезешкіан, основоположник позитивної психотерапії, впевнений у важливості психологічної "спадщини" людини та небайдужості походження як фактора ідентичності. Він використовує поняття "сімейні концепції", які визначають правила стосунків до людей та речей: від одного покоління до іншого передаються не так матеріальні блага, скільки стратегії переробки конфліктів та формування симптомів, структури світогляду та структури відносини, що переходять від батьків до дітей. Концепції беруть початок у критичних переживаннях одного з членів сім'ї, у релігійних та філософських ідеях, укорінюються, засвоюються дітьми та знову передаються наступному поколінню дітей. Приклади сімейних концепцій: "Що скажуть люди", або "Акуратність - половина життя", "Нічого не дається легко", "Вірність до смерті", "Досягнення, чесність, ощадливість" тощо. Частково вони

усвідомлюються та формулюються носієм у стислій формі у вигляді улюблених приказок, наказів дітям, коментарів до ситуацій: "Будь вірним і чесним, але покажи, на що ти здатний" або "У нас все має бути, як у найкращих будинках". Здебільшого вони залишаються несвідомими, впливають явно.

Так, Ф. Ле Пле вважає, що якщо дитина продовжує жити зі своїми батьками після свого одруження, то формується вертикальний зв'язок у розширеній домашній групі. Утворюється авторитарна модель сімейних стосунків [36]. Якщо, навпаки, він залишає батьківський будинок після виходу з підліткового віку, заводить своє господарство для свого шлюбного союзу, тоді входить у дію ліберальна модель, яка стверджує незалежність індивіда. Для ліберальної моделі перестав бути цінністю безперервність сімейної групи, її продовження.

Швейцарський психолог А. Зонді (психологія долі. - Єкатеринбург, 1994) оформлення говорить про "родове несвідоме" як форму психічної спадковості. Людина у житті проявляє тенденцію реалізовувати претензії його предків - батьків, дідів, прадідів. Особливо яскраво цей вплив виявляється, як вважає автор, у важливі моменти життя, що мають доленосні характери: коли людина робить свій професійний вибір або шукає місце роботи, супутника життя [27]. Таким чином, людина, вирішуючи найважливіші питання самовизначення, не є абсолютно "вільною", вона не "чистий лист", оскільки в своїй особі представляє рід, своїх прабатьків, які делегували йому "доручення". Однак це не означає, що доля людини жорстко запрограмована і залишається лише слідувати якимось інстинктивним спонуканням. Людина може подолати нав'язані тенденції, спертися на власні внутрішні резерви та побудувати свою долю свідомо.

У вітчизняній психології Е.Г. Ейдемільер та В.В. Юстицькіс розглядають патологізуюче сімейне спадкування, характерне для дисфункціональних сімей як формування, фіксацію та передачу емоційно-поведінкового реагування від прабатьків до батьків, від батьків до дітей, онуків тощо. ригідні, ірраціональні, жорстко пов'язані між собою переконання, запозичені у представників

старшого покоління, формують особистість, малоздатну до адаптації, яка страждає на прикордонні нервово-психічні розлади [66].

Можна з жалем зазначити, що поки що більшу увагу фахівців привертають саме явища спотворювального впливу неусвідомлюваних детермінант на поведінку молодшої людини, явища "негативного" психологічного спадкування. Так, Артамонова Є. пов'язує це про те, що у полі інтересу психологів і психотерапевтів потрапляють передусім люди, які не вирішили своїх внутрішніх конфліктів, перебувають у стані кризи [15].

У психології сімейних відносин сучасними психологами виділяється концепція дублювання батьківських властивостей, яка передбачає, що людина вчиться виконувати чоловічу та жіночу роль значною мірою від своїх батьків і несвідомо використовує у своїй сім'ї модель стосунків батьків [43].

Підготовка до сімейного життя розгортається ранніх етапах життя. Подружня та батьківська соціалізація, як зазначають Д.М. Ісаєв, В.Є. Каган, починається на 2-му році життя, коли дитина в сімейному спілкуванні сприймає перші зразки маскулінності та фемінінності. Подружня та батьківська поведінка матері та батька залишається ще в тіні, не усвідомлюється дитиною, але саме вони опиняються в ролі провідників статевих ролей. У 2-3 роки, коли дитина знає свою стать і починає співвідносити "своє "Я" з уявленнями про людей своєї та іншої статі, у рольових іграх він здійснює маскулінну та фемінну поведінку як, перш за все, подружню та батьківську (соціосексуальні ігри в "папу-маму", "дочки-матері" та ін.). У цих іграх відображається формування першого, найпростішого рівня сімейних установок, які відповідають загальним стереотипам сім'ї. Вже в цих іграх хлопчики виконують ролі, пов'язані з виходом за межі сім'ї та поверненням до її (полювання, війна, робота і т.і.), а дівчатка - пов'язані з домом ролі, хлопчики в проявах стилю гри більш ексцентричні та інструментальні в цих іграх, а дівчатка - більш концентричні та емоційні. шляхів формування подружніх та батьківських ролей [54]. Основний механізм цього формування - ідентифікація та імітація. Дитина ідентифікує себе з

батьком своєї статі та імітує її поведінку у випадках, коли батько холодний, грубий, несправедливий, жорстокий.

Багато дорослих у своїй сім'ї відтворюють почерк батьківської сім'ї. Ці глибокі неусвідомлювані чи психологічно конфліктно-усвідомлювані ідентифікаційні установки, на думку Д.Н. Ісаєва та В.Є. Кагана, при всій складності їх корекції повинні все ж таки контролюватись дорослими, щоб не бути знову відтвореними у дітей. Певною мірою знаходять у цьому віці установки залежить і від структури характеру дитини.

У цьому ж віці – 3-5 років – діти просять у батьків брата чи сестру, бувають зворушливо лагідні та турботливі з молодшими. Поява ще однієї дитини в сім'ї зазвичай не супроводжується дитячою ревнощами. Не в кожній родині в цей час з'являється друга дитина. Але істотну важливість набуває реакція батьків на дитячі прохання - що засуджує, відштовхує, забороняє або м'яко пояснює. Іноді батьки намагаються піти обхідним, замісним шляхом придбання домашніх тварин. Це вік інтенсивної закладки основ чадоловства.

Молодший школяр уже намагається розбиратися у сімейній ситуації, розуміти та оцінювати позиції батьків, виробляти власні. При конфліктах із батьком може з'являтися усвідомлюване бажання " бути таким " . У періоді статевої гомогенізації часом можна спостерігати, що, в той час як одна дитина зближується з батьком своєї статі, інша шукає близькості з дорослою своєї статі поза сім'єю. Це серйозний сигнал для батьків, що вказує на їхні невеликі виховні потенції у майбутньому. Чим менше дитина емоційно задоволена ситуацією в батьківській сім'ї, тим вона, мабуть, більше сприймає позасімейні зразки - і тоді багато залежить від того, які ці зразки.

Підлітковий вік ставить перед вихователями завдання, що ускладнюються. Емансипаційні тенденції, висока критичність підлітка роблять його суворим суддею стосунків у батьківській сім'ї. Реальність часто сприймається через призму власної, схильної до наївної ідеалізації, романтичної закоханості. Багато хто це називає дрібницями, хоча насправді це

найважливіші проблеми, які створюють труднощі і для підлітка, і для дорослих [63].

Для підлітка - тому, що він ще не готовий до цього: закоханість і власна сім'я для нього настільки близькі, скільки далекі один від одного. Поняття "мати дитину" пов'язується підлітками в основному з вагітністю і в кращому випадку з немовлям у візку, але не з багаторічними турботами про нього. Смерть асоціюється з лікарнею та похороном, але не з почуттям втрати. Відома складність у тому, що почуття підлітків незрілі, уявлення наївні і контрастні, а відкритість світу величезна.

Для дорослих - тому, що вони бачать у відносинах підлітка те, що внутрішньо побоюються. Батьки нерідко схильні ототожнювати підліткову закоханість і любов, що призводить до шлюбу. У результаті складається суперечлива система відносин, що вимагає від батьків зусиль, часто - чималих, щоб прийняти зменшують напругу позиції.

Загальні стандарти сімейного життя та індивідуальні настанови нелегко примирити і дорослій людині. Дуже важливо, щоб підліток міг поводитись і висловлювати свою думку, не побоюючись засуджуючих реакцій вихователів. Д.М. Ісаєв та В.Є. Каган вказують, що завдання полягає в тому, щоб формувати такі навички індивідуального заломлення загальних і неминучих цінностей, які б не суперечили ні цим цінностям, ні індивідуальним потребам та особливостям [38]. Сім'я має у своєму розпорядженні великі можливості виховання у юнаків чоловічої честі, поваги до дівчини, а у дівчат гордості, скромності, почуття власної гідності; формування у юнацтва самовладання, самодисципліни, витримки та почуття відповідальності.

Світ дитинства, що розкривається в новий час перед дорослими, надцінність єдиної дитини, зв'язок планів на майбутнє не з навичками практичного життя, а з пошуком шляхів розвитку реальної або уявної обдарованості - все це призводить до того, що багато дітей живуть поза побутом сім'ї, не знайомі з ним. Коли ж вчорашнє " дитя " перебуває у сім'ї, воно вражає своєю безпорадністю в елементарних ситуаціях.

Молоде подружжя часто чекає один від одного взяття на себе ролі батька, але зробити це жоден, ні інший не може. Може здатися, що фарби згущують, але вони лише буквально відтворюють передумови розпаду багатьох сімей.

Підготовка до сімейного життя ставить завдання формування мотивації шлюбу, і очікувань щодо нього. Пропоновані підростаючому поколінню стереотипи, лейтмотив яких вичерпується двома словами - " кохання " і " щастя " , поверхові навіть проти реальними установками молоді.

Особливий розділ підготовки сім'янина – виховання чадолюбства. У роботах В.В. Бойко показано, що вона є індикатором стратегії репродуктивної поведінки і визначається багато в чому неусвідомлюваними установками, які при розбіжності з думками, що декларуються, можуть призводити до розходження бажаної і реальної кількості дітей [25]. Особливого значення набуває виховання у дівчаток адекватних установок материнства.

Отже, згідно з роботами, присвяченими даної проблематики, можна сміливо стверджувати, що уявлення про сім'ю впливають на сім'ю в майбутньому. Формування ціннісних і моральних орієнтацій на свою майбутню сім'ю, відбувається в основному на образі батьківської сім'ї, але характеризується більш яскраво вираженою спрямованістю на власний благополуччя і комфорт. Проте чи всі батьки підготовлені на навчання своїх дітей. Як правило, батьківська сім'я не ставить перед собою цілеспрямоване завдання виховання у своїх дітей уявлень, функціонально-рольових очікувань та навичок створення повноцінної сім'ї. Адже саме в юнацькому віці настає момент аналізу отриманого соціального досвіду та формування на його основі власних образів майбутньої родини. Таким чином, щоб запобігти психологічним труднощам у сімейному союзі, необхідно звернутися не до виявлених проблем, а до профілактики, яка допоможе їх попередити. І тому необхідно знати механізми формування сімейних уявлень. Знання механізмів і складених психологічних програм із профілактики можуть дати відповіді багато запити суспільства, пов'язані з неблагополучними сім'ями.

1.3. Статус сиблінгів в сім'ї та їх відносини у шлюбі

Сиблінги (англ. "siblings") - це діти батьків індивіда, (родичі другого ступеня спорідненості). Розрізняються сиблінги повнорідні (що мають спільних матір та батька) і неповнорідні, якщо вони мають спільну матір (єдиноутробні) або спільного батька (однокровні) [11].

Становище серед братів і сестер може мати вирішальне значення для стабільного подружжя у майбутньому. Вироблена сиблінгом модель поведінки автоматично переноситься у стосунки з чоловіком, сиблінгові характеристики якого може бути комплементарними чи у конфлікті .

Комплементарний шлюб — це такий союз, у якому кожен із подружжя займає те становище, яке він мав стосовно братів і сестер у батьківській сім'ї. Наприклад, старший брат, який мав молодшу сестру, може створити виключно стійкий союз із дружиною, яка також мала старшого брата. Аналогічно цьому, молодший брат, у якого була старша сестра, очікує, що дружина піклуватиметься про нього, оберігатиме його, доглядатиме за ним. Дружина, яка була в батьківській сім'ї старшою сестрою братові, і до чоловіка виявлятиме дбайливе ставлення.

Некомплементарний шлюб – це шлюб партнерів з однаковою порядковою позицією у батьківській сім'ї. Коли одружуються дві старші дитини, вони можуть боротися за владу і конкурувати за ресурси. Для єдиних дітей найкращим є шлюб із чоловіком, який мав молодшого брата чи сестру. Якщо подружжя було єдиними дітьми в батьківських сім'ях, у шлюбі вони зіштовхнуться зі значними труднощами [71].

Частково комплементарні стосунки встановлюються між подружжям, яке у батьківській сім'ї мали кілька типів зв'язків із братами та сестрами.

При переважанні нині однодітних сімей ймовірність побудови шлюбних спілок на комплементарній основі невисока.

Аналізувавши статтю вітчизняного вченого Карпенкова Ю.В., що була написана за результатами розстановочних тестів навчальної групи у

Казахстані. Багато учасників семінару мали багатодітні сім'ї. А отже, ґрунт для дослідження був благодатний.

Скажи мені, який він за рахунком серед братів і сестер, і я скажу, які у вас стосунки у шлюбі.

На одній із навчальних груп розстановок автори статті торкнулися дуже цікавої теми відносин між братами та сестрами. І системні розстановки дуже наочно показали, що звички та світогляд, сформовані партнерами в батьківській сім'ї, тиражуються надалі і в їхніх подружніх стосунках.

Нижче наведено результати розстановчих тестів дослідниками. Це, звичайно, середні показники. Ситуація у конкретній сім'ї завжди відрізнятиметься від середнього рівня. Але, навіть середня інформація може дати нам розуміння і, можливо, підкаже шляхи покращення стосунків у партнерстві.

Шлюб партнерів, які у батьківській сім'ї були старшими дітьми, найбільше підходить для спільного ведення бізнесу. Обидва партнери мають досвід турботи про молодших, відповідальні, серйозні, практичні, прагматичні [32]. У таких відносинах мало місця для грайливості та сміху. Мало місця для почуттів. Проте багато справ.

Однією з потенційних загроз такому шлюбу є звичка обох командувати іншими, схильність до авторитарності, прямолінійності. Щоб сімейний човен подолав підводне каміння, необхідно розвивати навички рівноправного діалогу, уміння слухати партнера, щиро цікавитися його настроєм та станом, бажаннями та мріями. Розважальні заходи також корисні. Їх просто необхідно внести до спільно узгодженого плану.

Шлюб старшого брата та молодшої сестри більше нагадує стосунки "батько-дочка". Жінка милується собою, звикла у своїй сім'ї до підвищеної уваги з боку батьків та старших братів та сестер. Має високі вимоги. Себе вона любить і щиро вважає себе подарунком чоловікові: "Ах, до чого ж я гарна! Адже пощастило моему чоловікові зі мною!". Чоловік зачарований, готовий весь світ кинути до її ніг, все робить сам, всі рішення приймає сам

(відповідальність за молодших у нього в крові!). Але поступово у чоловіка може накопичуватися втома і агресивність через те, що він у цих відносин мало отримує для себе. Особливо багато претензій до дружини можливо у зв'язку з побутовими аспектами ведення спільного господарства. Що далі, то більше [32].

Вихід із ситуації — заздалегідь передбачати цю ситуацію, тверезо оцінити свій особистий внесок та внесок партнера у спільність стосунків та домовитись на березі. Наскільки це можливо. Наприклад: "Я запрошую тебе у стосунки. Я можу тобі дати те й те, а від тебе чекаю того й того". Адже коли двоє заздалегідь все зважили, оцінили, прийняли рішення бути разом, вони вже не зможуть дорікати один одному: "Я думав, що ти мені даватимеш багато. А ти обдурив!". Хоча хто, будучи в любовній гарячці, раціонально зважає та оцінює перспективи подальшого розвитку стосунків?!

Сімейне життя молодшого брата та молодшої сестри може нагадувати безтурботне свято життя, без особливих зобов'язань, без практичності у вирішенні побутових питань. І той, і друга підтримуватимуть зв'язки з батьківською сім'єю з метою "продовження банкету". Навіщо думати про серйозні питання та нести відповідальність? Батьки завжди допоможуть, ми ж їхні улюбленці. Часто вони порівнюватимуть внесок партнера зі щедрістю батьків, і, звичайно ж, не на користь партнера. А звідси недалеко до претензій та образ. Він їй: "Ніяк не можу зрозуміти, чого ти від мене ще хочеш!?" Вона йому: "Я не відчуваю підтримки з твого боку, ти весь час зайнятий своїми іграшками..." [32].

Можна порекомендувати такій парі таке - пожити до весілля деякий час разом, під одним дахом, не користуючись підтримкою батьків. Цей своєрідний тест допоможе дуже швидко виявити напругу та домовитися на майбутнє. А якщо ви зійшлися і одружилися, постарайтеся мінімізувати втручання батьків у ваші стосунки. Всі навички та прийоми захисту особистих кордонів вам знадобляться.

Якщо у шлюбі зійшлися молодший брат та старша сестра, модель відносин партнерів може бути приблизно такою. Чоловік, швидше за все, вимагатиме від дружини підвищеної уваги: "Дбай про мене, будь ласка!". Пам'ятайте фразу Карлсона: "Малюку, будь мені рідною матір'ю!" Це якраз про це. У прагненні спертися на дружину молодший син у сім'ї не має собі рівних. Бере та щиро похваляє! І жінка, у якої з дитинства звичка опікуватися молодшими, може піддатися на цю ласкавість і довгий час піклуватися про чоловіка беззавітно. А може втомитися і роздратуватися: "Розгильдяй!". Якщо дружина приведе такого чоловіка до психолога з метою гармонізації стосунків, чоловік щиро не розумітиме: "Навіщо? У мене і так все добре!" [32].

Шлюб середніх дітей рівний. "Немає сильних емоцій. Дуже комфортно. Рівність у статусах. Відповідальність на рівних. Відчуття опори та розуміння. Якщо хочеться, можна і пограти. Спільні справи. Живемо собі, поживаємо, добра наживаємо!" [32].

Якщо у шлюбі зійшлися єдиний син та єдина дочка своїх батьків, стосунки можуть бути наступними. "Великий ступінь автономії. Не відчуваю спільного. Кожен сам по собі. Він сам по собі. Я сама по собі. Мало близькості. Чітке відчуття кордонів - це моє, а це твоє" [32].

Даній парі можна порадити таке. Повага кордонів партнера обов'язкова. Хочеш дружити — не наступай на хвору мозоль. Контролювати кожен крок, тримати партнера на короткому повідку небезпечно. Відпускайте партнера поспілкуватися із друзями. Нехай у нього буде своя територія у просторі та в часі. Він захотів побути один, і ви займіться чимось своїм. Планувати спільне проведення часу потрібно заздалегідь: канікули, відпустка, вихідні. Сюрпризи тут швидше завадять.

Старший брат у шлюбі з єдиною донькою своїх батьків боротиметься за право впливати за роль першої скрипки в оркестрі. Йому часто хочеться сказати дружині щось повчальне, поправити, обсмикнути. А для дружини, з якою батьки порошинки здували, таке ставлення до себе — далеко не свято. У неї відчуття, що чоловік дивиться на неї суворо, а вона перед ним, як

двієчниця. Будь-який крок оцінюється. "Я як муха під мікроскопом. Я не можу дозволити собі яскравих почуттів та незвичайної поведінки, це може з його точки зору виявитися недоречним чи неправильним"[32].

Справа в тому, що він має досвід на інших, досвід продавлювання інших, а в неї цього немає. І на зовнішньому рівні вона поступатиметься тиску, а всередині чинитиме опір і протестуватиме.

Рекомендація для такої пари може бути наступною. До шлюбу краще придивіться один до одного. Чи зможете ви співіснувати у спільності? Виробіть взаємоприйнятні механізми узгодження думок так, щоб нікому не було прикро. Спілкуйтесь у діалозі, де кожен має рівне право на свою думку. Зрештою, виконуйте свої бажання по черзі. Сьогодні виконуємо твоє бажання, а завтра – моє.

Коли стосунки вступають молодший син і єдина донька відбувається таке. Спільного мало. Він пасивно чекає на ініціативу від неї: "Коли ж вона мені зробить бутерброд!?". А у такої жінки досвіду турботи про когось немає. "Доглядати його я не буду!". Навпаки, у батьківській сім'ї всі про неї дбали. Вона чекає від нього турботи, а він не відповідає очікуванням. Тому ставлення до нього як несерйозного, недостойного кандидата [32].

Середній брат і єдина донька можуть притертися. Вона відчуває: "Він не тяжить наді мною. Мені з ним комфортно. Від нього до мене йде великий потік тепла. У таких відносинах жити можна. Немає свята, немає спільних справ, але жити можна. Живемо собі і живемо. Йому багато не треба "[32].

Особливою темою є відносини партнерів, які *мають близнюки*. І тут близнюк сприймається партнером як сильний конкурент, який майже дає шансів. До брата чи сестри-близнюка йде багато тепла. І все це супроводжується почуттям провини перед партнером. Отже, брат чи сестра-близнючка — це назавжди. Якщо вже вибрали собі партнера, у якого є близнюк, знайте це і враховуйте.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИБЛІНГІВ У СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

2.1. Основні підходи дослідження до сиблінгів

"Сиблінгами" психологи називають усіх братів-сестер у сім'ї. Формування сиблінгових відносин починається з появи в сім'ї другої дитини. Виходячи з визначення Дж. Данн та М. Раттера, в контексті сиблінгових відносин мається на увазі міжособистісні стосунки між дітьми батьків.

Спочатку дослідження сиблінгових відносин були в основному зосереджені на обліку факторів порядку народження, розміру сім'ї, інтервалу народження між братами та сестрами. Пізніші дослідження в цій галузі більше звертають увагу на динаміку розвитку сиблінгових відносин, їх зв'язок з рештою соціальних відносинами, вплив братів і сестер на індивідуальний, соціальний та когнітивний розвиток, генетичні та середовищні фактори, що визначають схожість та відмінність сиблінгових пар [5, 22-30].

Абсолютно будь-які відносини в психології залежить від мінливого соціального світу. Сьогодні розмір сім'ї скорочується у багатьох соціумах. Міжнародна база даних Бюро перепису населення США (2001 рік) повідомляє про рекордний мінімум 2,76 дітей на одну жінку порівняно з 4,17 у 1960 році. Зростання з меншою кількістю братів та сестер (або жоден з них, як стверджується в Китаї) не має значних наслідків у щодо внутрішнь-осімейних відносин, можливості успадкування, а також обов'язки та обов'язки членів сім'ї [49, 29-35].

Зв'язки між братами та сестрами можуть бути проаналізовані відповідно до ряду факторів, включаючи становище в системі родинних відносин, ролі, що приймаються різними братами та сестрами, сімейні норми для очікуваної

поведінки дітей, ступінь формування коаліції у системі родинних відносин та функції, які виконують брати і сестри один для одного.

Очікувана поведінка для братів і сестер може залежати від:

- де дитина знаходиться в ієрархії сестер (старша, середня або молодша дитина) і
- чи є дитина чоловіком чи жінкою [45, 972-982].

У всіх віках, як повідомляється, сестри, ближчі один до одного, ніж брати. Позиція та стать можуть диктувати рольову поведінку.

Брати та сестри виконують багато функцій один для одного. Деякі з них включають «полігон» один для одного, коли з ними експериментують новими поведінкою чи ідеями, перш ніж піддавати їх батькам чи одноліткам; виступаючи як вчителі; практикуючи навички ведення переговорів; та вивчення наслідків співробітництва та конфліктів, а також переваг прихильності та лояльності [1, 58-59]. Старші брати і сестри можуть бути захисною функцією, «перекладати» батьківські і рівні значення для молодших братів і сестер і діяти як розбійники, коли нові ідеї чи поведінка вводяться у сім'ю. Брати та сестри змагаються за ресурси в сім'ї, і якщо ресурси (наприклад, любов, час, увага батьків, космос чи матеріальні блага) недостатні, діти уважно стежать за тим, щоб вони отримували свою справедливую частку [77, 115-116].

Незважаючи на загальні фактори, такі, як соціальний клас; фізичне та психічне здоров'я членів сім'ї; батьківські стосунки; емоційний клімат сім'ї; та навички виховання дітей, цінності та відносини батьків, брати та сестри, сильно відрізняються друг від друга. Лише близько 50 відсотків генетичного походження братів та сестер поділяють.

З точки зору ваги та висоти вони приблизно на 50 відсотків схожі, а співвідношення між братами та сестрами та їх оцінками IQ становить лише 0,47 як діти та 0,31 як дорослі [66, 133].

Брати та сестри мають важливі та унікальні ролі та функції для роботи в сім'ї. Проте, вони різняться залежно від культурного контексту. У західних суспільствах відносини родичів, як правило, визначаються за біологічними або генеалогічними критеріям, і це, як правило, менш важливо, ніж подружні відносини або відносини між батьками та дітьми. Наприклад, у деяких східних суспільствах брат може бути більшим важливішим, ніж чоловік; в інших, двоюрідні брати можуть вважатися братами та сестрами попереджає. Важливо знати, як визначається рідний брат у конкретній культурі, яка обговорюється. Наприклад, у культурі Мало Нової Гібриди в Океанії всі двоюрідні брати однієї статі, брати і сестри однієї і тієї ж статі та дідусі та бабусі однієї статі вважаються братами та сестрами. Однак у культурі Маркізи в Океанії лише повні біологічні брати та сестри ідентифікуються як брати та сестри.

Однак взаємозалежність не усуває конфлікту та дисгармонії. У не західних суспільствах, незалежно від цього, простежується походження лінією матері чи батька, були ідентифіковані два різні аспекти взаємин дорослих братів та сестер. Одним з них є конкуренція за успадкування та володіння майном; інше - спільне зобов'язання перед батьками [13, 114-118]. Усередині патрилійного суспільства існує безліч способів передачі власності. Сімейне майно може бути успадковано первістком або сином, що народився останнім, або частково переданим усім синам. Ще один спосіб розподілу власності полягає в тому, щоб надати синам нерозділені частки, щоб брати і сестри мали залишатися та працювати разом для своїх колективних інтересів та власності. У матрилійних суспільствах сімейна власність проходить по жіночій лінії, але у чоловіків, як і раніше є права наслідування. Напруга над поділом сімейного майна часто відбувається між чоловіком та братами його дружини [22, 117-180].

Вік і стать є основними детермінантами статусу сестри в більшості країн світу. Стародавній конфуціанський кодекс соціалізації сім'ї у китайському суспільстві був наступним: «Батьки мають бути добрі до своїх дітей, а сини мають бути слухняними батькам, а старші брати повинні любити своїх

молодших братів і сестер, а молодші брати повинні шанувати своїх старших». Після цього коду діти (особливо перший син чи дочка) були соціалізовані, щоб забезпечити матеріальну та емоційну підтримку один одному у ранньому віці. Старші брати замінили батьківські ролі та успадкували батьківську владу без батька, тоді як старші сестри служили резервною системою догляду за молодшими братами та сестрами. Однак у сестер не було жодного контролю чи влади над ними, особливо молодших братів. Очікувалося, що молодші брати та сестри будуть підкорятися і поважати своїх старших братів і сестер, особливо старшого брата, начебто він був у батьківському становищі [28, 167-191]. Модернізація та економічний розвиток змінили ці норми. Коли політика однієї дитини була вперше введена в Китаї 1979 року, її метою було запобігання швидкому зростанню населення. У міських районах, зокрема, ця політика досягла успіху, при різкому зниженні народжуваності в Китаї. Коефіцієнт народжуваності становив 5,8 на жінку 1960 року; 5,3 у 1970 році; 2,5 у 1980 році; та 1,82 в 2000 року. Проте зміна норм суспільства про те, скільки дітей доводиться мати, коли діти-чоловіки більш високо цінуються, ніж жінки, є проблематичним, коли шанси високі, що одна і єдина дитина, задумана, виявиться дівчинкою. Збільшення числа випадків дітовбивства, що калічать первістків дівчаток, щоб отримати дозвіл на другу дитину, серед інших міркувань, призвела до невеликого послаблення цієї політики для батьків із особливими потребами: якщо, наприклад, дитина була інвалідом або Первенцем була дівчина [45, 22]. Для сімей суспільства існують глибокі наслідки, коли у більшості пар є лише одна дитина. Згодом структура сім'ї та відносини трансформуються, коли немає родичів, щоб називати брата, сестру, дядька, тітку або двоюрідного брата.

Психологи, що вивчають моделі взаємодії дошкільнят та їх молодших братів та сестер, повідомляють, що поява новонародженого у сім'ї має безпосередні наслідки для адаптації та поведінки старших братів та сестер. Повага, догляд, агресивність, залежність і занепокоєння в ліжку належать до найбільш проблемних видів поведінки, про які повідомлялося у цих

дослідженнях [46, 135]. Позитивні ролі для старших братів і сестер включають можливість вивчити навички навчання та служити як моделі для відповідної соціальної та культурної поведінки.

Численні дослідження показують, що молоді брати та сестри отримують користь від спостереження та наслідування своїм старшим братам та сестрам. Це відбувається тому що старші брати та сестри «беруть участь у діях під час взаємодії, які перебувають в рамках дій, які молодша дитина здатна відтворювати негайно або трохи після спостереження» [62, 180-182].

Досліджуючи відносини між дорослими та сестрами, автори повідомляють про чотирьох послідовних результатів. По-перше, контакт між сестрами та близькість між сестрами більше, ніж у брата-брата чи брата-сестри. Загалом, жінки, швидше за все, будуть ініціювати та підтримувати родинні зв'язки, у тому числі з братами та сестрами [11, 13-18]. По-друге, географічна близькість є ключовим фактором у прогнозуванні ступеня взаємодії дорослих братів та сестер. Коли рідні брати живуть близько один до одного другові, вони підтримують контакт, обмінюють товари та послуги та підтримують один одного в більшою мірою, ніж, коли вони живуть окремо. По-третє, існує зв'язок між віком та почуттями близькості, контакту та значущості шлюбу. Відносини близькі під час раннього та середнього дитинства, вони незначно зменшуються в підлітковому та середньому віці та зростають як окремі особи наприкінці життєвого циклу. По-четверте, родинні зв'язки, мабуть, більш характерні для незаміжніх та бездітних, ніж для тих, хто зараз одружений, і з дітьми.

2.2.Взаємовідносини та позиції сиблінгів на різних етапах розвитку

Головним чинником, що впливає розвиток особистості, є сім'я. Проте слід зазначити, що зусилля дослідників переважно зосереджуються вивчення взаємовідносин дітей та батьків. Про взаємини з братами та сестрами

відомостей надзвичайно мало, і до того ж така інформація нерідко виявляється дуже суперечливою. У той самий час взаємовідносини з братами і сестрами дуже важливі, оскільки істотно впливають на підлітка і залишають у житті глибокий слід, визначаючи його особисті якості у дорослому житті та роль, яку він грати у суспільстві [19]. Можна розглянути ті аспекти взаємин підлітків із братами та сестрами, які роблять їх такими важливими.

Старші брати і сестри часто є прикладом для молодших, являючи собою модель чоловіка або жінки. Саме старшими братами та сестрами встановлюються стереотипи характеру та поведінки – за допомогою зовнішніх атрибутів, особистих якостей, звичок, загального складу суспільства. Все це дуже сильно впливає на молодших дітей.

Старші брати і сестри нерідко виступають у ролі сурогатних батьків, виконуючи обов'язки вихователів, доглядальниць, вчителів та сповідників. Хороші стосунки між братами та сестрами роблять свій внесок у розвиток у молодших почуття впевненості, причетності та довіри. Ворожі ж стосунки можуть породити глибоко вкорінену тривогу, невпевненість, жаль і злість. Якщо старші діти відчувають, що молодші витісняють їх і забирають у них увагу і любов батьків – ту, що раніше належала їм, - вони можуть перенести почуття заздрощів і ревнощів у своє доросле життя. Якщо ж старші діти відчувають, що їх люблять і цінують, ними захоплюються (зокрема, і за ту допомогу, яку вони надають, доглядаючи молодших), то відчуття своєї корисності робить величезний позитивний внесок у розвиток самосвідомості та вкорінення почуття власної гідності. Багато підлітків, доглядаючи своїх молодших братів і сестер, навчаються дорослим ролям – зокрема, вчаться відповідальності інших.

Брати і сестри часто дарують одна одній справжню дружбу, товариство, задовольняють взаємну потребу ніжності, прихильності та глибоких взаємин. Діти стають одна одній довіреними особами, допомагають одне одному, діляться досвідом і переживаннями. Вочевидь, що тісніші відносини, то більш ймовірно виникнення тертя і конфліктів, але за загальної атмосфери у ній

сварки мають свої позитивні боки, оскільки дають можливість практично вивчити методи примирення. Брати та сестри повинні навчитися «ділитися», поважати почуття і бажання одне одного, залагоджувати розбіжності (19).

Таким чином, «рідні брати і сестри встановлюють певні норми для наслідування, дають поради, до яких прислухаються, і відіграють додаткову роль у взаєминах між дітьми, завдяки якій обидві сторони розвивають і вдосконалюють навички спілкування; їм довіряють свої таємниці і знаходять у них опору під час емоційних стресів.

У відносинах з братами та сестрами діти вчаться виявляти вірність і взаємодопомогу, але нарівні з цим звикають до сварок, владності та суперництва. Засвоєні в сім'ї вміння та навички у сфері спілкування та людських відносин легко поширюються на відносини з іншими людьми»[58, 201].

Однак сімейна ситуація розвитку дитини не ототожнена тією, яку ми сприймаємо. Для кожного члена сім'ї вона виглядає дещо інакше. Кожна дитина у сім'ї отримує власний унікальний досвід. По суті кожен з них розвивається в інших умовах. Кожен у сім'ї має свій досвід і дещо інакше дивиться на те, що відбувається навколо.

Формування особистості дитини залежить від співвідношення віку (старша, середня або молодша дитина в сім'ї), загальної кількості дітей у сім'ї, близькості за віком до брата чи сестри, а також від позиції батьків. У міру того, як у сім'ї з'являються нові діти, структура сім'ї та взаємини її членів змінюються.

Перша дитина. Батьки поводяться з первістком інакше, ніж з дітьми, які народжуються пізніше; їхні стосунки, хвилювання, тактика виховання є наслідком здобутого раніше досвіду. Батьки більше займаються первістком, приділяють йому більше уваги, наполегливіше заохочують його, частіше розмовляють із ним. Вони також більш вимогливі щодо нього, чекаючи від нього багато чого. У сім'ї у первістка зазвичай зразком для наслідування є переважно батьки та вчителі, тоді як у решти дітей – батьки та старші діти.

Не дивно, що первістки, в порівнянні з іншими дітьми, виявляють більше прагнення досягти успіхів, вони вже пов'язані з сім'єю, частіше звертаються за допомогою до неї; первістки сумлінніші, вміють співпрацювати, виявляють відповідальність, легко надають допомогу і менш агресивні [58].

Перша дитина – це щось нове, непізнане та цікаве для батьків. Батьками він часто сприймається трепетно, із захопленням. «Перша дитина, на відміну від інших, отримує від самого початку свого існування величезну турботу та увагу з боку дорослих, її самопочуття та поведінка постійно хвилює оточуючих. Часто підсвідомо такі діти займають позицію: «Я щасливий тільки тоді, коли інші звертають увагу на мене і піклуються про мене», яка робить їх залежними від інших людей, які потребують уваги, вимагають гарантії любові та поваги. Крім того, перша дитина з'являється в сім'ї ще мало готовою до дітей. Виховання першої дитини у багатьох сім'ях відбувається під знаком невпевненості та переживання ризику, непослідовності [24; 23].

Однак, насамперед у старшої дитини є така перевага, як чудова вихідна позиція для психічного розвитку. Історія визнає, що старший син у сім'ї займає особливо сприятливий стан. У багатьох народів та багатьох класах суспільства цей привілейований статус закріплений законом. Наприклад, не підлягає сумніву, що у європейських фермерів син-первісток знає про своє становище з раннього дитинства і розуміє, що колись він успадкує ферму, а тому його становище значно сприятливіше, ніж у інших дітей, які, зрештою, повинні будуть піти з батьківської ферми. У аристократів спадкоємцем родового титулу є старший син. Навіть у сім'ях більш скромного походження зазвичай вважається, що старша дитина наділена достатніми здібностями та здоровим глуздом, щоб бути добрим помічником батькам. Видно, наскільки приємно для дитини те, що оточуючі постійно дають їй відповідальні доручення (1). «Можна уявити собі, що він мислить приблизно таким чином: «Я старший, більше, сильніший за інших і значить, - я також повинен бути розумнішим за них». Якщо його розвиток у цьому напрямі йде без перешкод, у нього, зрештою, сформується характер правоохоронця та порядку. Такі люди,

безперечно, дуже високо цінують владу. Це стосується не лише їхньої особистої влади, це також впливає на їхню оцінку влади взагалі. Влада це поняття, яке для старшої дитини є чимось само собою зрозумілим, чимось важливим, що має почитати. Не дивно, такі індивідууми відрізняються консерватизмом» [1;134].

У зв'язку з появою в сім'ї інших дітей, старший зазвичай набуває багато батьківських якостей: він уміє бути вихователем, здатний брати на себе відповідальність і виконувати роль лідера. Але це почуття відповідальності може бути важким тягарем, і старша дитина перетворюється на тривожного суб'єкта, який прагне досконалості, який не сміє помилитися або засмутити своїх батьків або іншу авторитетну фігуру. Наголос на високі досягнення робить старшу дитину більш чутливою, серйознішою, менш схильною до ігор, ніж інші. Він зазвичай наполегливо працює і сумлінний у всьому, за що приймається, хоч і не приймає критики. У нього вища самооцінка. Такі діти виявляються більш чутливими до міжособистісних відносин, потреба в аффіліації виражена вони яскравіше [20].

Друга дитина. Поява на світ другої дитини викликає набагато менше тривоги батьків. Він ще до народження зростає у більш спокійній атмосфері, батьки менше створюють атмосферу емоційної напруги та невпевненості. Батьки негаразд його опікуються, метушаться навколо його самопочуття, правильності розвитку, «нормальності» тощо. Мати по відношенню до другої дитини, як правило, послідовніша, ніжніша, ласкавіша. Тому друга дитина стикається з іншими, але не менш складними обставинами сімейних відносин, ніж старша.

Друга дитина в сім'ї ніколи не переживає ситуації єдиної дитини, якій віддано всю увагу, любов, беззастережне захоплення. Дослідження показують, що з другою дитиною мати менше розмовляє, менше нею займається (24).

Але саме дружелюбність та товарицькість – ось головні характеристики, які дають зазвичай другим дітям. Вони мають особисту чарівність і більш

привабливі для оточуючих, вони менш агресивні і легше вживаються зі своїми старшими братами та сестрами.

Як і всі наступні, другі діти менш орієнтовані якісь особливі успіхи, оскільки їм пред'являють менше очікувань і вимог, не наполягають на високих досягненнях. Але в соціальному плані вони більш розвинені, комунікабельні та популярні серед однолітків і оточуючих, ніж первістки, мабуть, тому, що краще засвоюють навички соціального спілкування, проводячи багато часу зі старшими братами та сестрами, які були позбавлені такої можливості (23).

«Матері більше «довіряють» другим, третім тощо. дітям, оскільки вони вже мають досвід виховання первістком. Зіткнувшись із проблемами у поведінці первістків, батьки частіше звертаються за допомогою до професіоналів та фахівців, ніж коли такі проблеми виникають у наступних дітей.

Не дивно, що молодші діти отримують менше уваги з боку батьків, але й проблеми у них дещо інші. Багато хто відчувається загубленими серед старших і молодших братів і сестер. Найчастіше їм буває дуже важко «вписатися» в сім'ю на рівних» [23; 402].

Але часто молодша дитина в сім'ї - предмет загальної турботи, особливо це яскравіше видно за великої різниці у віці дітей. У молодшої дитини менше ревності сиблінгам, є відчуття захищеності, проте можливості реалізації її лідерства обмежені, а рівень домагань та наполегливості у досягненні мети не завжди високий [6].

Однак деякі автори зазначають, що бажання самоствердження стимулює у таких дітей інтерес до пошуку можливостей самовираження, як у сім'ї, так і за її межами, неприйняття умовностей, схильність до ризику та експериментування.

Таким чином, у сім'ї складається певна «модель взаємовідносин та взаємодії сиблінгу, що визначається порядком їх народження, особливостями відношення батьків і сформованими під впливом порядку народження особистісними особливостями самої дитини» [55; 242].

Для більшості первістків народження другої дитини не є повною несподіванкою. Діти, як правило, хочуть, щоб у їхній родині був малюк. У сім'ї їм потрібен не тільки авторитет, покровитель, дбайливий, керівний чоловік, а й рівноправний друг для ігор, супутник, компаньйон. Більше того, діти мріють бути такими, як батьки, тому народження малюка обіцяє приємну перспективу спробувати себе в ролі батька або матері, в ролі опікуна та вчителя. Далі багато залежить від поведінки дорослих. Усі первістки чуйно реагують зміни емоційного балансу у ній. Зміни, що нерідко відбуваються в сім'ї, для них можна порівняти зі поваленням.

Дитина, яка раніше була в центрі уваги, раптом відчуває себе осторонь життя сім'ї, вона змушена шукати нові форми і засоби, щоб домогтися уваги, любові батьків, відчути свою значущість у сім'ї. Пізніше первісток починає реально сприймати свою перевагу над малюком і, головне, батьки надають великого значення його досягненням – навичкам охайності, контролю над своєю поведінкою, а також його вмінням, знанням. Часто таке ставлення батьків старша дитина осмислює наступним чином: «Я любимо і значимо в сім'ї, якщо досягну ще більших успіхів у навчанні, спорті тощо». і тоді старша дитина ставить перед собою різні соціально-значущі цілі, тому що їх досягнення дає йому (хоча часто короткочасно та ілюзорно) психологічні вигоди - відчуття значущості та улюбленості. Особливо яскраво така тенденція спостерігається в сім'ях, де різниця у віці між першою та другою дитиною невелика. Первенец постійно відчуває, що малюк постійно «настає йому на п'яти». У разі прагнення старшого до досягнень особливо інтенсивно, до того ж часто супроводжується і прагненням принизити, ущемити молодшого [24].

Часто виникає тенденція старшого підняти себе над молодшим. Молодший за такої «навчання» часто відчуває, що не може рівнятися зі старшим, сприймає його беззастережно.

«У більшості сімей старший раніше чи пізніше стає ватажком молодшого, що сильно спрямовує розвиток, інтереси молодшого це стає суттєвим стимулом розвитку молодшого. І водночас молодший часто відчуває,

що ніколи зможе зрівнятися зі старшим. Почуття своєї неповноцінності в дитини іноді легко провокується старшим, який, перш за все заохочуючи дитини на різноманітних змагання, згодом висміює його, наочно показуючи свою силу і перевага»[24, 43].

Г.Хоментаскас виділяє три стратегії неадекватної поведінки молодшої дитини, яка перебуває «в тіні» свого старшого брата (сестри).

1-ша стратегія ставить за мету низведення старшого у власних очах батьків із застосуванням ябедництва, хвастощів, агресії і ворожнечі. Друга дитина дуже рано починає сприймати старшого як перешкоду, що стоїть між нею та батьками. Старший, як правило, швидко вловлює "нечесну гру" молодшого і, зі свого боку, карає малюка за це власними коштами або принижує, дискредитує його в очах батьків. Так утворюється замкнене коло, в якому всі нарастають конкуренція, надзвичайно напружені відносини, що, як правило, призводить до різноманітних виражених порушень, довготривалої ворожнечі. Така поведінка у дитинстві призводить до відчуження та збереження ворожих відносин між сиблінгами у зрілому віці.

Друга стратегія спрямована на те, щоб будь-якими способами змусити батьків визнати значущість молодшого. Дитина спрямовує свою енергію не так на конкурування з братом (сестрою), але в ломку батьківських обмежень. Хоча відчайдушне прагнення дитини боротися з обмеженнями батьків виражає непотрібність, знедоленість, емоційний холод, що відчувається, воно дуже рідко сприймається батьками саме так. Оскільки здобути перевагу над старшими досить складно, молодша дитина для привернення уваги батьків використовує асоціальні форми поведінки, що загрожують посиленням батьків, відкиданням молодшої дитини, яка, у свою чергу, ще з більшою наполегливістю виступає проти батьків. Замкнене коло призводить до формування асоціальної поведінки молодшої дитини.

Третя стратегія є шлях ізоляції та відмови молодшої дитини від боротьби за любов і визнання батьків. Дитина як би зовсім відмовляється від боротьби за себе, втрачає надію досягти відчуття власної значущості та любові з боку

оточуючих. Це закрита, нетовариська дитина. Він може спеціально показувати свою «дурість», «незручність». Наслідком подібної стратегії стає низька самооцінка та самоприйняття, замкнутість дитини, вибір ролі блязня та невдахи [24].

Навіть у найкращих взаєминах сиблінгів конфлікти – це звичайне явище. Але «сиблінги ладнають набагато краще, якщо їхні батьки перебувають у добрих стосунках. Конфлікт подружжя здатний загострити відносини дітей та посилюють емоційну нестабільність. Взаємини сиблінгів також дружніші, якщо батьки контролюють активність дітей. Взаємини відрізняються меншою конфліктністю, якщо батьки тепло і сенситивно реагують всіх своїх дітей і роблять постійного переваги одну дитину іншому [62; 814].

У підліткові роки сиблінги активізують боротьбу рівноправність. Тепер вони рідше сваряться, оскільки проводять менше часу з братами та сестрами.

Першу спробу аналізу відносин між братами та сестрами зробив А.Адлер. На думку цього автора, саме порядкове місце у часі народження значною мірою визначає характер дитини. Адлер говорить про суперництво між братами та сестрами як про «боротьбу за панування над іншими». З його точки зору боротьба за панування – основний елемент динаміки особистості, а все наше життя у дорослому стані отримує спрямованість на основі переживань, пов'язану із суперництвом, що існувало всередині «братства», з яким довелося зіткнутися з раннього дитинства. Проте Адлер визнає, що історія кожної дитини індивідуальна і що її особливості визначаються досвідом, пережитим усередині «братства».

Багато досліджень було проведено з урахуванням моделі Адлера. Як вихідний елемент у них приймалося порядкове місце дитини за часом народження. Однак у більшості випадків висновки з досліджень містять лише простий опис характеру кожної дитини. З іншого боку, результати цих робіт настільки суперечливі, що у час їх оспорюють, оскільки вони виключають можливу індивідуальну варіабельність [54].

Різниця у віці братів та сестер також розглядається як важливий, центральний для якогось періоду елемент. Спираючись на створену ним модель, Альмодовар зазначає, що якщо старшій дитині менше двох років у момент народження наступного, то досвід «небажаного вторгнення» може вплинути, що полегшує диференціацію в «Я»-«інший». Зате у віці між двома і чотирма роками дитина перебуває у процесі свого формування як індивіда, що відрізняється від «іншого», і ревності, викликані фактором народження наступної дитини, призводить до змішування в діаді «Я» - «інший». Дитина реагуватиме неоднозначною поведінкою, виявляючи одночасно як ідентифікацію з молодшим, так і бажання затвердити свою перевагу. Крім того, старшому здається, що він втратив любов матері, оскільки він уже не перебуває в центрі її турботи, які тепер йому доводиться ділити з «іншими». Зміни в поведінці дитини (енурез, безсоння), що виявляються в цей час, відображають конфліктні емоції: контраст між відчуттям, що він знову став маленьким, і бажанням вирости, стати старшим. У цьому потреба привернути увагу батьків виявляє деяку ворожість дитини до них [4].

Іншу думку висловлює Анжел (Anger). Він вважає, що чим менша різниця у віці, тим ближче діти один до одного і тим більша їхня співпраця. Але в той же час діти виявляють і суперництво, і ревності, особливо це стосується догляду за ними, а також уваги батьків та їх прихильності. Інакше висловлюючись, маленька різниця у віці створює сильні зв'язки, але й викликає часті конфлікти. Суперництво зменшується, коли різниця у віці більша. Діти старше 4 років виникають незалежні відносини, і ворожість проявляється мало [4].

Фактично саме поняття різниці у віці неоднакове у різних роботах, має значення статевої приналежності суб'єктів – брати це чи сестри; крім того, значення різниці у віці різні у випадках, коли «братство» складається лише з двох членів або коли сім'я більш чисельна.

Діада із двох дітей асиметрична. Старший більше контролює взаємодію та вкладає в неї більше сил. Друга дитина більше прагне наслідувати дії старшого. Молодший прагне ідентифікації зі старшим, а мати бачить у старшій дитині помічника у догляді за молодшим. Ця асиметрія зменшується зі зростанням дітей.

Що ж до статевої власності дітей, то конфлікти менш інтенсивні, якщо стать дітей різний. Суперництво і ворожість, мабуть, сильніші, коли діти належить до однієї статі, особливо за незначної різниці у віці. Ш.Зауш-Гордон видається також, що при змішаному складі братства полегшується ідентифікація з батьками. Так у 1960-ті роки Томан показав, що якщо старша дитина дівчинка вона з легкістю гратиме роль матері по відношенню до молодшого брата, а він буде ставитися до сестри з любов'ю та захопленням.

У пізнішому дослідженні Абрамович з колегами провели вивчення діад, змішаних однакових за статевою приналежністю дітей, і показали, що в одностатевих діадах дівчатка виявляли «просоціальнішу» поведінку, ніж хлопчики. В одностатевих діадах старші віком хлопчики агресивніші, ніж старші дівчинки. Подібні явища не спостерігаються у змішаних діадах. Нарешті, старші дівчата зазвичай виявляють більше ніжності та готовності допомогти, ніж старші хлопчики [64]. «Старші дівчинки легше переживають народження другої дитини і охочіше беруть свою нову сімейну роль – помічниці, опікуна. Молодші брати також успішніше долають «пастки» своєї сиблінгової позиції у випадку, якщо старша дитина інша, ніж вони статі.

Це пояснюється тим, що екологічні «ніші» самоствердження у хлопчиків і дівчаток різні, тому братам і сестрам простіше знайти сфери затвердження своєї першості порівняно з сиблінгом, точки співробітництва і уникнути конкуренції в сім'ї. У разі різностатевих сиблінгів вплив старшої дитини на молодшого проявляється у формі ідентифікації та наслідування молодшої дитини старшому» [35; 243]. «Хлопчики, які мають старших братів, виявляють більше чоловічих інтересів, ніж дівчатка, які мають старших сестер. Дівчатка, які мають старших братів, більш честолюбні та агресивні, мають швидше

чоловічі риси характеру, краще справляються з тестами з перевірки інтелектуальних здібностей, ніж дівчатка, які виховуються зі старшими сестрами.

Викладачі теоретичних дисциплін стверджують, що старші сестри виявляються умілішими в ролі вчителів, ніж старші брати. Вони більш захоплені, встановлюють кращий зворотний зв'язок у навчанні, ніж старші брати, які менш систематичні у ролі наставників своїх молодших братів та сестер. Понад те, молодші діти охоче візьмуть у ролі вчителя старшу сестру, ніж брата.

Якщо в сім'ї немає батька, старші брати можуть формувати у молодших братів уявлення про відповідну їх статі. Хлопчики, які виростили без батька, але мали одного чи кількох старших братів, виявляли себе більш мужніми, менш залежними, краще вчилися, ніж хлопчики без батьків, які росли зі старшими сестрами» [18; 203].

Так чи інакше, говорити про «братський комплекс» - це означає виходити з припущення, що братерські стосунки сповнені емоцій (афектів) і беруть участь у психічній організації людини.

З.Фрейд аналізував комплекс «братства» як сімейний комплекс, який слід безпосередньо пов'язувати з Едіповим комплексом. З цих позицій відносини дитини з братами та сестрами розглядаються як підпорядковані її відносинам з батьками та які належать до них безпосередньо. Суперництво між братами та сестрами значною мірою посиляється до матері як до об'єкта і особливо стосується старшої дитини. Дійсно народжений після нього є небажаним, що вторгся і викликає почуття фрустрації у першої дитини, якій здається, що в неї забирають і їжу, і любов матері. Так само як і Едіпов комплекс, комплекс «братства» розвивається в атмосфері амбівалентності, сповненої ненависті та любові, тому братні стосунки мають конфліктний характер. Дитина переносить на брата (сестру) почуття любові чи ворожості, які – у класичному прояві Едіпова комплексу – він відчуває батьків. Так, об'єктами якими є брати і сестри, виявляються вторинними в порівнянні з

об'єктом - батьками і навіть підпорядковані цим відносинам, впливають з них, не маючи власної специфіки.

У психоаналізі комплекс «братства» викликає у старшої дитини стосовно новонародженого як бажання її звабити, і бажання його знищити, що відбиває амбівалентність почуттів. Ворожість до новонародженого викликається почуттям втрати матері як об'єкта. Комплекс «братства», який Бодуен назвав у 1931 році комплексом «Каїна», добре відбиває той факт, що суперництво між братами та сестрами виникає через прагнення володіти матір'ю як джерелом уваги та кохання. При цьому досвід ревнощів, хоч і болісний, дозволяє дитині досягти кращої диференціації ролей і місця кожного, уникнути змішування «Я» - «інший», відкритися для інших, створити братню солідарність. Отже, братерія має соціалізуючу функцію [34].

Декількома авторами братерські стосунки розглядаються як дзеркальні. У своєму аналізі Бургіньйон (Bourguignon) пропонує розрізнити комплекс «братства» та Едіпов комплекс навіть тоді, коли вони переплітаються один з одним. Особливість «братського» комплексу полягає в тому, що як первинна мета ставиться здійснення обмеження від «іншого» у відносинах рівного з рівним, при яких відмінність не відноситься ні до відмінностей поколінь, характерних для Едіпова комплексу, ні до відмінностей статевої приналежності. Справді, якщо Едіпов комплекс ставить суб'єкта перед сексуальністю батьків, то «братський» комплекс на відміну цього функціонує іншому реєстрі. Це відносини між рівними, за яких дитина повинна мати можливість існувати як суб'єкт, виробляти свою особисту ідентичність, визнаючи наявність «іншого» та обмежуючи себе від нього. Розрізнення об'єктних братніх і об'єктних відносин між рівними індукують усередині «братства» умови, у яких суб'єкт зіштовхується з інакістю, з наявністю чужого йому двійника. На таких самих позиціях стоїть і Гарду. Він вважає, що брат (сестра) постає перед первістком одночасно як «такий самий», «подібний» і як хтось «відмінний», «не такий», від якого слід відокремитися,

щоб структурувати свою особистісну ідентичність. Дебрі запропонував розглядати дзеркальні братерські стосунки на двох рівнях.

1 рівень - відносини "брат-брат", де брат - це двійник. Дзеркальні відносини тут виявляються насамперед як відносини індеференції, що відкривають шлях до диференціації та ідентифікації, а також об'єктних відносин.

2 рівень – відношення суб'єкта до фратрії як приналежність до групи. Брат-двійник, свого роду, дзеркало, близький до повної ідентифікації, і від нього необхідно відокремитися [34].

Таким чином, незважаючи на різницю в поглядах авторів на природу і характер взаємовідносин братів і сестер, всі психологи зазначають, що відносини в «братстві» пофарбовані власною тональністю, що поєднує в собі амбівалентні складові: ревності, суперництво, заздрість, змагання, любов, прихильність, співробітництво та ін. Це ті відносини, які дуже сильно впливають на особистісний розвиток людини, які рідко обходяться без конфліктів. Причому «коли різниця у віці братів і сестер становить 6 років і більше, то діти ростуть, наче вони були в сім'ї єдиними. Якщо ця різниця менше 6 років, то виникає конкуренція, суперництво набуває більш виражених форм, конфлікти виникають частіше. Проходження двохсот сімдесяти чотирьох учнів старших класів виявило джерела конфліктів між братами та сестрами і ті методи та стратегії, які використовувалися для налагодження відносин. Було визначено десять найпоширеніших причин конфліктів:

- образливі слова;
- підначки;
- клички;
- суперечки щодо розподілу домашніх обов'язків; приналежності речей, запозичення без попиту одягу;
- вторгнення в особисте життя;
- особливі стосунки з батьками;
- збентеження перед друзями та знайомими;

- конфлікти через привілеї.

Найбільш поширеними способами вирішення подібних конфліктів між братами та сестрами виявилися:

- крики та лайка;
- галасливі суперечки;
- ігнорування одне одного;
- пошуки компромісу, спроби домовитися.

У дослідженні було також зазначено, що для вирішення спірних питань хлопчики частіше за дівчат використовують фізичну силу та загрозу розправи.

У міру дорослішання підлітки починають сприймати своїх братів і сестер спокійніше і розумніше, у результаті конфлікти поступово поступаються місцем більш дружнім і конструктивним відносинам» [19, 442].

Єдина ж дитина, безумовно, перебуває у дуже специфічній ситуації. Діти, які не мають братів і сестер, «мають кращий і водночас найгірший із можливих світів» [20; 100]. Вони одночасно виявляються найстаршою і наймолодшою дитиною в сім'ї. У результаті вони мають багато властивостей старшої дитини, але можуть зберігати в собі дитячі якості до зрілого віку. Деякі автори відзначають, що поширена думка про те, що єдина дитина в сім'ї, як правило, більша, ніж інші діти, розбещена батьківською турботою та увагою, суперечать науковим даним [23].

У таких дітей багато спільного з первістками – більш розвинений інтелект, почуття незалежності, навіть певної самодостатності, вищий рівень домагань. Вони товариші і самостійніші за інших.

А.Адлер говорив, що єдина дитина стає надзвичайно залежною, завжди чекає, щоб хтось вказав їй шлях, і постійно шукає підтримки. Така дитина зовсім не звикла до труднощів, у неї завищено самооцінку [1].

Але так чи інакше, оскільки єдина дитина ніколи не витісняється молодшим братом або сестрою, вона більш невимушено відчувається наодинці з самим собою і має вищий рівень самоповаги, ніж старша дитина, з меншою потребою контролювати інших. Він менше страждає від втрати авторитету і

легко чекає та приймає допомогу. Єдина дитина багато вимагає від життя. Він не звик до складності інших індивідів і тому протягом усього життя буде найкомфортніше відчувати на самоті. Він менш грайливий, може бути схожим на мініатюрного дорослого. Легкого жартування та прийняття жартів із соціально рівними людьми єдина дитина не допомагає. Однак, хоча звикання до людини для встановлення нормальних відносин потребує у нього значного часу, у дорослому віці більшість із них чудово адаптована.

Єдині діти більше орієнтовані кар'єру, ніж виховання своїх дітей. У них висока мотивація досягнення, їм властиве прагнення лідерства.

Тобто виявлено, що «єдині діти:

- мають відносно високу самооцінку та мотивацію досягнень;
- більш слухняні і більш інтелектуально розвинені, ніж діти, які мають сиблінги;
- успішно встановлюють взаємини із однолітками.

Очевидно, багато єдиних дітей здатні отримати через приятельські стосунки і союз із ровесниками те, що вони пропустили через відсутність сиблінгів» [29; 818].

Проте єдиним дітям властивий певний ступінь емоційно-особистісного егоцентризму.

Таким чином, першою і, ймовірно, найближчою групою однолітків, що впливає на розвиток особистості дитини, є його брати і сестри, які разом з нею утворюють особливу соціальну групу - групу сиблінгів.

Відносини між ними дають дитині досвід, який відрізняється від досвіду, який отримується в ході взаємодії з батьками, - «схоже, що вони «живуть, не знаючи одягу» (у психологічному сенсі). Ця гранична відвертість між сиблінгами дозволяє (незалежно від того, чи хочуть вони цього чи ні) випробувати злети та падіння людських відносин на базальному рівні» [9; 441]. Сиблінги можуть бути беззавітно віддані один одному, а можуть зневажати один одного і (або) розвивати відносини любові – ненависті, які іноді зберігаються протягом усього життя.

Такі відносини не можуть не впливати на розвиток особистості людини, на становлення та розвиток її уявлень про навколишній світ, систему цінностей та переконань. Система відносин у сім'ї – це частина «призми», якою людина дивиться життя. Це дає можливість припустити, що у людей склалися певні образи брата (сестри), пов'язані з особливостями їхнього життя в сім'ї. Імовірно також, що подібні особливості (сиблінгова позиція, особливості відносин усередині фратрії тощо) можуть впливати на уявлення в юнацькому віці про своє майбутнє сімейне життя (наприклад, кількість дітей, їх стать, якості особистості обранця).

Рання юність (від 14-15 до 18 років) – у буквальному значенні слова «третій світ», що існує між дитинством та дорослістю. Біологічно це період завершення фізичного дозрівання.

Соціальний статус юнацтва неоднорідний. Юність – завершальний етап первинної соціалізації. Переважна більшість юнаків та дівчат ще учні. Разом про те діяльність і рольова структура особистості цьому етапі вже набуває ряд нових, дорослих якостей. Головне соціальне завдання цього віку – вибір професії. Розширюється діапазон суспільних ролей та пов'язаних з ними інтересів та відповідальності. Важливим завданням цього віку стає підготовка до створення сім'ї [58].

«Проміжність суспільного стану та статусу юнацтва визначає і деякі особливості його психіки. Юнаків ще гостро хвилюють проблеми, успадковані від підліткового етапу, - власна вікова специфіка, право автономію від старших тощо. Але соціальне та особистісне самовизначення передбачає не так автономію від дорослих, скільки чітке орієнтування та визначення свого місця в дорослому світі. Поряд з диференціацією розумових здібностей та інтересів, без якої скрутний вибір професії, це вимагає розвитку інтегративних механізмів самосвідомості, вироблення світогляду та життєвої позиції» [68; 67].

Розвиток самосвідомості – центральний психічний процес юнацького віку. Головне психологічне набуття ранньої юності – відкриття свого

внутрішнього світу. Приблизно до 15 років настає важливий момент в особистісному розвитку людини, пов'язаний зі становленням диференційованої та усвідомленої "Я-концепції" як системи внутрішньо узгоджених уявлень про себе. Формування "Я-концепції" - це результат рефлексії, самопізнання. Причому дослідження ролі сім'ї у становленні "Я-концепції"; проведене С.А.Баклушинским, показало, що цей процес неможливо розглядати поза зв'язком із соціальним оточенням підлітка, особливостями його спілкування. Їм було доведено, що в умовах швидких соціальних змін значення сім'ї у розвитку психіки підлітка не знижується, і вона, як і раніше, становить центральну частину його соціальної мережі [15].

Багато авторів відзначають зміну тимчасової перспективи, що відбувається у цей віковий період, її розширення у бік віддаленого майбутнього. У цьому поступово вибудовується план життєвого шляху, із яким пов'язується ієрархія мотивів, формовані якості особистості.

Розвиток тимчасових уявлень тісно пов'язане як із розумовим розвитком, так і зі зміною життєвої перспективи. У юності тимчасовий горизонт розширюється як углиб, і ушир, включаючи вже як особисті, а й соціальні перспективи.

Зміна тимчасової перспективи тісно пов'язана з переорієнтацією юнацької свідомості із зовнішнього контролю на самоконтроль та зростанням потреби у досягненні конкретних результатів (8). Питання "Хто я?" має на увазі не тільки і стільки готівки, скільки перспектив і можливостей: ким я стану, що трапиться зі мною в майбутньому, як і навіщо мені жити?

Дорослість як соціальне самовизначення та пошук себе нерозривно пов'язані з формуванням світогляду. «Це не так логічна система знань, як система переконань, що виражають ставлення людини до світу, її головні ціннісні орієнтації» [80; 186].

Юність – вирішальний етап становлення світогляду, оскільки у цей час дозрівають та її когнітивні, та її емоційно-особистісні причини. Світоглядний пошук включає у собі соціальну орієнтацію особистості, тобто. усвідомлення

себе часткою, елементом соціальної спільності, вибір свого майбутнього соціального стану та способів його досягнення [80].

«Характерна характеристика ранньої юності – формування життєвих планів. Життєвий план виникає, з одного боку, у результаті узагальнення цілей, які ставить собі особистість, як наслідок побудови «піраміди» її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій, які підпорядковують собі приватні, прагнення. З іншого боку – це результат конкретизації цілей та мотивів.

З мрії, де все можливо, і ідеалу як абстрактного, іноді свідомо недосяжного зразка поступово вимальовується більш-менш реалістичний, орієнтований на дійсність план діяльності» [80; 190].

Таким чином, формування ціннісного ставлення до сім'ї починається у юнацькому віці. Вивчення уявлень старшокласників та студентів коледжів показало, що більшість із них вважають сімейне життя значущим цінностями майбутнього життя.

При опитуванні молоді в 56 суб'єктах в 1997 році 83% респондентів, відповідаючи на запитання, яким би вони хотіли бачити себе через кілька років, обрали варіант: «Людиною, яка має міцну сім'ю і добрих дітей».

Джерелами уявлень про сім'ю старшокласники та студенти коледжів вважають, перш за все, батьківську сім'ю (53,16%), думку друзів (23,12%), художню літературу (21,19%), сім'ї популярних людей (4,41%), сім'ї знайомих (2,58%) (14). «Уявлення про майбутнє сімейне життя стихійно формуються у самій сім'ї – або як прагнення до повторення, або як прагнення зробити все по-іншому. Уявлення підлітків та юнаків про свою майбутню сім'ю у багатьох випадках заповнюють те, чого їм, як вони вважають, сьогодні не дістає в батьківському домі, тобто. ці уявлення часто мають компенсаторний характер. Подібні уявлення сприятимуть створенню у молодих людей моделі такої ідеальної сім'ї, яка спрямована на задоволення, насамперед, їхніх власних потреб» [53; 25].

Разом з тим уявлення старшокласників про сім'ю досить схематичні, як модель майбутньої сім'ї вони бачать найчастіше традиційну модель, виділяючи три сфери сімейного життя: любов, батьківство, подружжя (для порівняння: уявлення студентів ВНЗ вже більш диференційовані, вони виділяють вже не менше восьми сфер сімейного життя).

Дівчата більш зацікавлені та обізнані у питаннях сім'ї та шлюбу, юнаки ставляться до них як до віддаленої перспективи. Близько 43% опитаних обрали модель сім'ї, багато в чому схожу на батьківську сім'ю; приблизно 50% представляють свою майбутню родину як модернізований батьківський варіант і менше 7% не хочуть повторювати модель сімейного життя попередніх поколінь.

Було виявлено певна «споживча» тенденція підлітків і юнаків по відношенню до іншої людини, було дуже мало висловлювань про потребу піклуватися про іншу людину, емоційно значиму для них.

Згідно з опитуваннями молоді, найбільш відповідним віком для одруження для чоловіків вважається вік 24-25 років (43,3%) та 20-23 роки (38,8%), а для жінок – вік 20-23 років (65,5 %) і до 20 років (26,4%), але за статистикою число юнаків і дівчат, які одружилися (у віці 16-19 років) все ж таки досить велике – приблизно 7% від загальної кількості одружених [64].

«Важливими факторами диференціації шлюбної поведінки є професійна приналежність та рівень освіти: матеріальна мотивація одруження та бажання виховувати дітей характерні для осіб з низьким рівнем освіти вдвічі частіше, ніж для осіб з високим рівнем освіти. Найбільш освічена частина населення в основному орієнтована на позасімейні цінності та максимально відкладає навіть створення першого шлюбу.

Дослідження ціннісних орієнтацій на створення сім'ї у студентів 18-19 років показало, що хоча цінність «щасливого сімейного життя» ще не перебуває в числі найактуалізованіших, уявлення про сім'ю до певної міри вже сформовані» [14; 197].

Ціннісна орієнтація на сім'ю була більш виражена у студентів, батьки яких розлучилися або розійшлися, а провідною характеристикою образу сім'ї частіше, ніж в інших групах, була відповідальність членів сім'ї один за одного за розвиток відносин. Вирослі в овдовілих сім'ях вище за інших оцінили значення духовної і фізичної близькості з коханою людиною, а найчастіше зустрічаним чином сім'ї у них було «тепле коло спілкування». Для студентів з високим рівнем особистісної тривожності було характерне уявлення про сім'ю як «притулок» або «взаємну відповідальність», при цьому образ «притулок» найчастіше зустрічається в екстремалів, а образ «відповідальність» - в інтерналів. До того ж останніми роками як можливу мотивацію одруження російська молодь все частіше називає матеріальні причини [34].

Але як би там не було, в уявленнях підлітків та юнацтва (як зазначає А.М.Прихожан) можна виявити таке:

- наявність майбутньої сім'ї виступає як обов'язкова, звичайна і часто не надто приваблива саме внаслідок своєї буденності сторона дорослого життя, якій протиставляється сьогоднішня як цікавіший і дає багаті можливості для прояву індивідуальності період;
- уявлення про себе в майбутньому як дружині (чоловік) виражені слабо і не наповнені жодним змістом, крім виконання домашніх обов'язків;

Найбільш вираженими, яскравими, образними та докладними є уявлення, пов'язані з майбутньою роллю матері (батька), а також улаштуванням побуту та дозвілля сім'ї [13].

«Серйозним чинником, значною мірою визначальним характер прийняття міжособистісних ролей у ній, є сиблінгові взаємовідносини у сім'ї. Модель відносин із братами і сестрами, позиція у відносинах легко переноситься на чоловіка й дітей, визначає претензії на лідерство, ставлення до питання влади, співробітництва, кооперації, змагальності» [66; 45].

Так, при створенні власної сім'ї дорослий, котрий обіймав у батьківській сім'ї позицію єдиної дитини, стикається з зовсім новим йому завданням

створення рівних, кооперативних відносин; йому властиво прагнути лідерства, властиво бажання бути у центрі уваги сім'ї.

Позиція старшої дитини на сім'ї призводить до прагненню брати він у своїй сім'ї роль опікуна. З іншого боку, пережита в дитинстві при народженні наступного сиблінга драма ревнощів, зіткнення з ситуацією втрати своєї унікальності, як єдиного об'єкта любові батьків, необхідність поділитися їй ще з ким-то, часто призводить до народження невротичного кохання, і прагнення «відшкодувати» недолік обожнювання за рахунок чоловіка (-і), що призводить до прийняття ролі опікуваного, кумира, або, за певних умов, ролі «жертви».

Дорослий, який займав сиблінгову позицію молодшого. Буде схильний через переваги цієї позиції, зайняти її й у подружніх відносинах, що призведе до прийняття ролі «опікуваного», «улюбленця» [61].

Крім цього, як зазначає Т.Е.Сафронова, орієнтація батьківських сімей на народження 1-2 дітей впливають формування репродуктивних орієнтацій підростаючого покоління. Простежується прямий зв'язок між потребою у дітей у батьків та потребою у дітей у їхніх дорослих дітей. Так, потреба в дітях у подружжя, яке росло в однодітній сім'ї, виражене слабше, ніж у подружжя, що виросло в багатодітних сім'ях.

Цей зв'язок проявляється в наступному:

- у вихідців з однодітних сімей орієнтації сім'ю слабше, т.к. сильніші за позасімейні орієнтації;
- у «єдиних» слабше виражені репродуктивні установки та мотиви;
- фактична кількість дітей у перших менша, ніж у других [21].

Таким чином, образ майбутньої сім'ї складається в юнацькому віці і більшою мірою залежить від досвіду життя в батьківській сім'ї, у тому числі від сиблінгової позиції.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СИБЛІНГОВОЇ ПОЗИЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМИН У ШЛЮБІ

3.1. Методи, методика та процедура дослідження

Об'єкт: взаємини у шлюбі.

Предмет: вплив сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі.

Мета: визначити : вплив сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі.

Емпіричне дослідження впливу сиблінгової позиції на особливості взаємин у шлюбі було проведено у декілька етапів.

Вибірку дослідження склали: 20 сімей, тобто 40 осіб, від 25-35 років, які становили дві групи:

I група – єдині діти у сім'ї (некомплементарний шлюб).

II група - які мають брата або сестру (

У кожній групі – по 20 осіб: по 10 дівчат та 10 юнаків.

В ході нашого дослідження були використані наступні методики:

1. *Асоціативний тест (брат/сестра).*

Інструкція: «Виберіть, будь ласка, по п'ять пунктів (у кожному зі стовпців), які, на вашу думку, найбільш яскраво описують абстрактні образи брата, сестри».

Брат

Сестра

1.друг

2. захисник

3.старший

4. близька та рідна людина

5.може допомогти у скрутний момент

- 6.у кого можна попросити грошей
- 7.на кого можна покластися
8. перший найкращий друг
- 9.добрий
- 10.добрий
- 11.розумний
- 12.довгий
- 13.можна довіряти
- 14.з ким можна поспілкуватися коли та з ким завгодно
- 15.можна поділитися своїми думками
16. допомагає робити уроки
- 17.поважає
18. армія
19. надійність
- 20.підтримка
- 21.не обов'язково кривий
22. нещасний
- 23.дурний
- 24.смішний
25. нероба
- 26.неосвічений
27. жадібний
- 28.некультурний
- 29.кривий
30. красивий
- 31.любезний
- 32.працьовитий
- 33.поважаю
- 34.ціню
- 35.може навчити тому, що сам пройшов у житті

36. надійна опора
- 37.хуліган
38. багатий
- 39.щедрий
40. стіна
41. мій спокій та душевний відпочинок
42. можливість відпочити від проблем
- 43.може замінити батька
- 44.можна поговорити про «свої» речі
спільник
- 46.байдужість
- 47.недоступність
- 48.надія батьків
- 49.вседозволеність
- 50.самовпевненість
51. сварки та конфлікти
- 52.просто родич
53. «зразок»

2. *Методика «Незакінчені речення».*

Інструкція: «Закінчіть, будь ласка, фрази одним словом чи кількома словами. Довго не роздумуйте, давайте першу відповідь, що спала на думку. Будьте уважні та щирі».

- 1.Брат (сестра) – це...
- 2.Порівняно з більшістю інших сімей, моя сім'я...
3. Думаю, що справжня сестра...
- 4.Ідеалом чоловіка (жінки) для мене є...
- 5.Я хочу, щоб мій брат (сестра)...
- 6.Вважаю, що молодші братики (сестрички) ...
- 7.Я люблю свого брата (сестру)...
8. На мою думку, справжня сім'я...

9. Мій брат (сестра) ...
10. Я люблю, коли мій брат (сестра)...
11. Я не хочу, щоб мій брат (сестра)...
12. Я хочу, щоб моя майбутня сім'я...
13. Моя сім'я ...
14. Я не люблю, коли мій брат (сестра)...
15. Я думаю, що в сім'ї має бути...
16. Я хочу мати сім'ю...
17. На мою думку, справжній брат...
18. Мені здається, в сім'ї не повинно бути.
19. Ідеалом брата (сестри) для мене є...
20. Справжній брат (сестра) не може, на мою думку, бути...
21. Я думаю, що дітей у сім'ї має бути...
22. Якби у мене був справжній брат (сестра)...
23. Мені подобається, коли брати та/або сестри...
24. На мою думку, сім'я...
25. Мені потрібна сім'я...

3. *Тестова методика на задоволеність шлюбом.* Автори опитувальника

- В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенка

4. *Методика асоціативний тест* «Виберіть, будь ласка, пункти, які, на вашу думку, найбільш яскраво описують вашу сім'ю.

1. затишок
2. спокій
3. мама, тато і я
4. велика
5. дружна
6. родня
7. хто мене виховує
8. допомагає
9. шановні один одного люди

- 10.хто піклується про тебе
- 11.коло рідних людей
12. ті, хто будь-якої миті підтримають
- 13.вони тебе люблять
- 14.дружність
- 15.колектив, у якому всі поважають один одного
- 16.спори
17. відданість
18. близькі люди
- 19.захист
- 20.благополуччя
21. Щодня щось нове і цікаве
22. робоча
23. найближчі люди
24. найдорожчі
25. предки
26. рідних немає
27. взаєморозуміння
28. будинок
- 29.надія
30. любов
31. їм потрібно довіряти
- 32.ніжна
33. чесна
34. дають поради
- 35.розумна
- 36.моральна підтримка
- 38.фінансова підтримка
- 39.батьки та діти
- 40.душевна підтримка

- 41.люблячий будинок
- 42.коло рідних в одній квартирі
- 43.на чолі – чоловіки
- 44.сильне плече
- 45.світ
- 46.дружба
- 47.сімейне вогнище
- 48.годує мене
49. місце, де можна нічого не приховувати
- 50.де можна нічого не боятися
- 51.одна команда
- 52.болото
- 53.конфлікти та суперечки

3.2. Результати дослідження та їх інтерпретація

Першим етапом нашого дослідження було визначення позиції сиблінга в сім'ї як чоловіка та дружини. Це було анкетування в якому, було зібрано асоціації зі словами «брат», «сестра», та був їм запропоновано із загального списку вибрати по 10 слів, які найяскравіше описують образ брата (сестри). Для зручності обробки та аналізу результатів все асоціації були поділені на 10 категорій:

- I. Соціальні ролі;
- II. близькість – дистанція;
- III. інструментальна цінність;
- IV. емоційні стосунки;
- V. характер взаємодії;
- VI. чудова ступінь;
- VII. узагальнені характеристики;
- VIII. негативні характеристики;

IX. фізичні характеристики;

X. якості особистості.

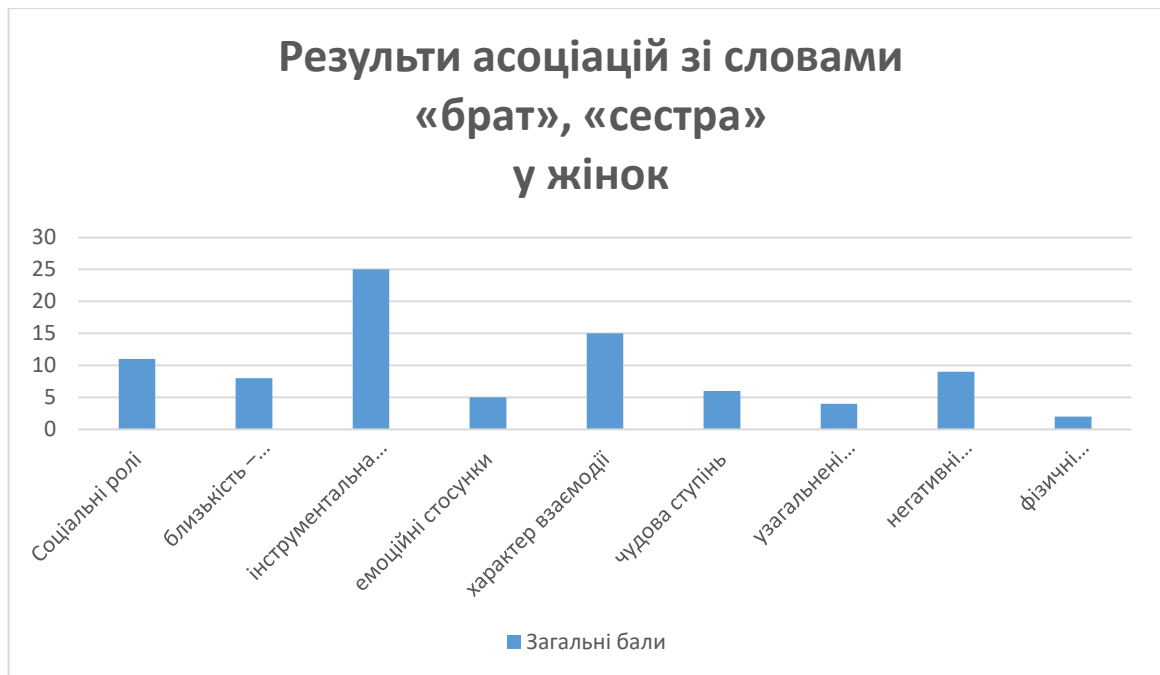
Отримані дані можна подати у вигляді таблиці 3.1 результатів асоціацій зі словами «брат», «сестра» у жінок II групи

Таблиця 3.1

**Таблиця результатів асоціацій зі словами «брат», «сестра»
у жінок II групи**

Назва категорій	В.	И.	А.	Ай.	Ал.	Д.	В.	Ант.	А.М.	К.	Бали
Соціальні ролі	1	0	1	1	2	1	1	0	1	2	11
близькість – дистанція;	2	0	1	0	3	1	1	2	0	0	8
інструментальна цінність	4	4	1	3	1	2	3	2	3	3	25
емоційні стосунки	0	0	1	0	0	0	1	1	2	0	5
характер взаємодії	0	0	2	0	0	4	2	2	2	1	15
чудова ступінь	0	0	3	0	2	1	1	1	0	0	6
узагальнені характеристики	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	4
негативні характеристики;	2	2	0	0	1	0	0	0	1	4	9
фізичні характеристики;	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
якості особистості.	1	2	1	5	1	1	0	2	1	0	15

Отримані дані можна подати у вигляді таблиці 3.1 результатів асоціацій зі словами «брат», «сестра» у чоловіків II групи

**Рис. 3.1. Загальні результати асоціацій зі словами «брат», «сестра»
у жінок II групи**

Таблиця 3.2

**Таблиця результатів асоціацій зі словами «брат», «сестра» у чоловіків II
групи**

Назва категорій	Л.	Н.	Р.	Я.	Э.	К.	И.	А.	Г.	Л.	Бали	Усього ч\ж
Соціальні ролі	0	1	1	3	2	3	0	2	1	1	14	25
близькість – дистанція;	2	0	0	1	0	0	2	1	1	0	7	15
інструментальна цінність	4	4	4	2	2	3	4	2	1	2	28	55
емоційні стосунки	0	0	0	0	2	1	1	0	1	0	5	10
характер взаємодії	2	2	0	2	2	2	1	2	1	1	15	30
чудова ступінь	2	1	0	0	1	0	0	1	1	0	6	12

Продовження таблиці 3.2

узагальнені характеристики	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2	6
негативні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	10
фізичні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	7	9
якості особистості.	0	0	0	1	0	0	2	1	2	4	15	30

Рис. 3.2. Загальні результати асоціацій зі словами «брат», «сестра» у чоловіків II групи

Рис. 3.3. Порівняльні результати асоціацій зі словами «брат», «сестра» у чоловіків та жінок II групи для наглядної різниці асоціацій

Рис. 3.4. Загальні результати асоціацій зі словами «брат», «сестра» у чоловіків та жінок II групи для наглядної різниці асоціацій

Для підрахунку був використаний T – критерій (T – тест) – за категоріями, що мають кількісне розходження за результатами чоловіків та жінок II групи.

Використані формули:

$S =$

$T\text{-реальне (Tr.)} =$

$T\text{-стандартне (Tст.)} = 2,02.$

Отримано такі результати 3.3.

Таблиця 3.3.

Результати чоловіків та жінок II групи за T-критерієм

КАТЕГОРИИ	Результати
T-реальное	
Треал. ><Tст.	
Социальные роли	- 0,27
Tr. < Tст.	
Инструментальная ценность	2,57
Tr. > Tст.	
Эмоциональные отношения	- 1,53
Tr. < Tст.	
Превосходная степень	- 1,93
Tr. < Tст.	
Характер взаимодействия	0,53
Tr. < Tст.	
Качества личности	- 0,529

З результатів першого етапу дослідження, ми бачимо, що у жінок та чоловіків переважають такі асоціації яку %: соціальні ролі – 25, інструментальна цінність – 55, характер взаємен 30, якості особистості – 30.

Отже, можна дійти невтішного висновку, що істотна різниця у показниках спостерігається лише стосовно категорії «інструментальна цінність». Тобто асоціативний тест показав: чоловікі, які мають брата чи сестру, при описі образу сиблінгу значно частіше використовують слова, що позначають інструментальну цінність сиблінга для випробуваного (подарунки, турбота, підтримка тощо).

Видно також, що чоловікі, які мають брата чи сестру, частіше говорять про корисність по відношенню до сестри, причому у більш конкретних формулюваннях, ніж дівчата (допомога по господарству, прибирання тощо)

Але жінки частіше (більш ніж у 2 рази), ніж юнаки, говорять про інструментальну цінність брата, яка виражається в інших значеннях, абстрактніших і узагальнених (турбота, захист, підтримка). У цьому можна побачити деякий зв'язок із статевими стереотипами, що є в суспільстві.

Можна також помітити, що для жінок, які мають брата (сестру), більш значущі в цьому образі фізичні характеристики (зовнішність, сила тощо), ніж для чоловіків.

Тут можна побачити, що суттєвих відмінностей у розподілі категорій щодо частоти виборів немає. Але є різниця в кількісних показниках. Крім виявленої з допомогою Т-критерію зв'язку з сиблінговою позицією інструментальної цінності, в діаграмах також простежується, що жінки та чоловіки частіше вдаються до характеристик емоційних взаємин у образі сиблінга і до визначенням у чудової міри.

Випробувані з сиблінговою діади частіше згадують негативні характеристики, причому переважно це чоловіки. Тут результати пов'язані з індивідуальним досвідом взаємин із братом (сестрою), який у двох-трьох чоловіків (на їхню думку) має явно негативний характер.

На другому етапі нашого довідження ми використовували методика «Незакінчені рецення» для I та II групи.

Для порівняльного аналізу результатів I та II груп, методика незакінчених речень була узагальнена в тіж самі 10 категорій, як і в першому етапі.

**Таблиця результатів методики незакінчених речень у жінок II групи
(мають брата\сестру)**

Назва категорій	Л.	Н.	Р.	Я.	Э.	К.	И.	А.	Г.	Л.	Бали
Соціальні ролі	0	1	0	3	1	2	0	2	1	0	10
близькість – дистанція;	1	0	1	1	0	0	0	1	2	0	6
інструментальна цінність	3	3	0	2	1	4	5	1	5	3	27
емоційні стосунки	2	5	0	1	1	1	2	2	0	3	17
характер взаємодії	2	4	4	6	3	4	5	5	2	1	36
чудова ступінь	3	0	0	0	2	1	1	2	0	1	10
узагальнені характеристики	0	0	1	0	1	0	0	0	1	1	4
негативні характеристики;	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
фізичні характеристики;	0	3	1	1	0	0	0	0	0	2	7
якості особистості.	1	2	1	1	0	1	2	0	0	3	11

Рис. 3.5 Загальні результати методики «Незакінчені речення» жінок II групи (мають сестру\брата)

Далі перейдемо до результатів дослідження методики «Незакінчені речення» чоловіків II категорії, які мають брата\сестру.

Таблиця 3.5.

Таблиця результатів методики незакінчених речень у чоловіків II групи (мають брата\сестру)

Назва категорій	В .	И .	А .	Ай .	Але .	Д .	В .	Ант . Г.	Ан . М.	К .	Бал и	Усього ч\ж
Соціальні ролі	0	1	3	1	0	0	2	1	1	1	10	20
близькість – дистанція;	0	1	0	0	1	1	0	1	1	0	5	11
інструментальна цінність	3	1	1	0	2	1	3	2	2	0	15	42
емоційні стосунки	0	0	3	2	1	4	1	0	1	0	12	29
характер взаємодії	3	3	2	5	6	5	4	5	3	1	37	73

Продовження таблиці 3.5

чудова ступінь	1	1	2	1	0	0	1	1	0	0	7	17
узагальнені характеристики	1	1	1	2	1	0	0	0	1	0	7	11
негативні характеристики;	2	0	2	1	1	1	0	1	1	3	12	14
фізичні характеристики;	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	3	10
якості особистості.	0	3	2	3	1	1	1	3	1	1	16	27

Рис. 3.6 Загальні результати методики «Незакінчені речення» чоловіків II групи (мають сестру\брата)

Рис. 3.7 Порівняльні результати методики «Незакінчені речення» чоловіків та жінок ІІ групи (мають сестру\брата)

Таблиця 3.6

**Таблиця результатів методики незакінчених речень у жінок І групи
(одні в сім'ї)**

Назва категорій	О.	Р.	Н.	В.	Ж.	С.	Л.	Нас.	Вал.	А.	Бали
Соціальні ролі	3	1	1	3	2	1	3	1	0	1	16
близькість – дистанція;	0	1	0	0	0	2	1	0	1	0	5
інструментальна цінність	1	3	0	0	3	0	1	1	2	1	12
емоційні стосунки	1	2	0	3	5	3	1	4	1	1	21
характер взаємодії	2	3	1	3	4	4	4	5	4	4	34
чудова ступінь	0	0	0	0	3	1	1	1	2	2	10

Продовження таблиці 3.6

узагальнені характеристики	2	1	1	1	0	2	1	0	0	2	10
негативні характеристики;	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2
фізичні характеристики;	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0	3
якості особистості.	6	2	1	2	3	1	0	2	1	1	19

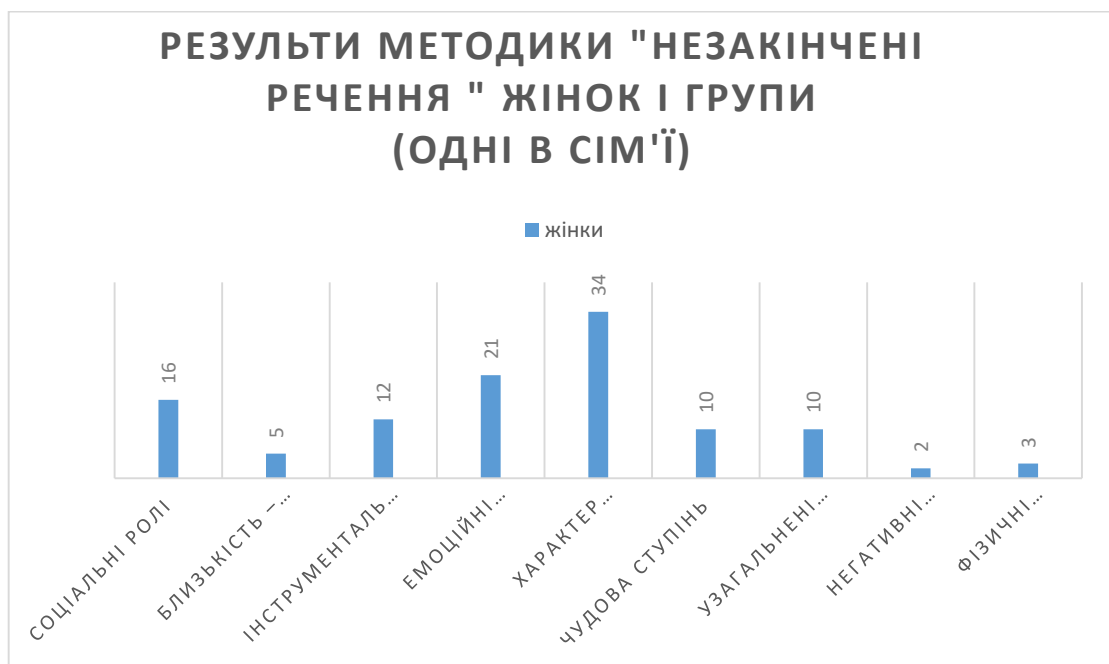

Рис. 3.8 Загальні результати методики «Незакінчені речення» жінок І групи (одні в сім'ї)

Таблиця 3.7

Таблиця результатів методики незакінчених речень у чоловіків І групи (одні в сім'ї)

Назва категорій	А.К	О.	В.	А. Н.	И.	О. Ч.	В.	Д.	С.	Ж.	Бали	Всього ч\ж
Соціальні ролі	2	0	1	0	2	2	1	2	0	3	12	28

Продовження таблиці 3.7

близькість – дистанція;	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	3	8
інструментальна цінність	1	1	1	4	2	4	2	1	2	1	19	31
емоційні стосунки	1	4	5	0	3	2	5	2	3	3	28	49
характер взаємодії	2	2	2	3	2	2	3	0	4	4	24	58
чудова ступінь	0	0	1	0	1	1	2	2	2	0	9	19
узагальнені характеристики	2	1	2	1	0	0	1	1	0	1	9	19
негативні характеристики;	1	0	0	1	0	1	1	0	1	0	5	7
фізичні характеристики;	0	2	0	0	0	0	1	2	0	0	5	8
якості особистості.	2	4	0	4	0	0	0	0	2	2	14	33

Рис. 3.9 Загальні результати методики «Незакінчені речення» чоловіки І групи (одні в сім'ї)

Рис. 3.10 Порівняльні результати методики «Незакінчені речення» чоловіків та жінок І групи (одні в сім'ї)

Зробимо узагальнену таблицю за методикою «Незакінчені речення» чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Таблиця 3.8

Порівняльні результати за методикою «Незакінчені речення» чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Назва категорій	Діада	Єдині
Соціальні ролі	7,9	10,8
близькість – дистанція;	4,3	3,1
інструментальна цінність	16,5	11,9
емоційні стосунки	11,4	18,8
характер взаємодії	28,7	22,3
чудова ступінь	6,7	7,3
узагальнені характеристики	4,3	7,3
негативні характеристики;	5,5	2,7
фізичні характеристики;	3,9	3,1
якості особистості.	10,6	12,7

Рис. 3.11 Порівняльні результати за методикою «Незакінчені речення» чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Для порівняння та визначення значущості відмінностей у показниках також було використано T – критерій (Таблиця 3 .8).

Таблиця 3.9

Результати порівняння та визначення значущості відмінностей у показниках за T – критерієм за методикою «Незакінчених речень».

КАТЕГОРІЇ	Значення
T-реальне	
Тр. >> Тст.	
Соціальні ролі	- 1,54
Тр. <Тст.	
Інструментальна цінність	1,3
Тр. <Тст.	
Емоційні стосунки	
	- 2,128
Тр. > Тст.	
Характер взаємодії	1,744
Тр. <Тст.	
Узагальнені характеристики	-1,875
Тр. <Тст.	
Негативні характеристики	2,023

Отримані дані дозволяють стверджувати, що категорію «Емоційні відносини» єдині в сім'ї жінки та чоловіки використовують в описі сиблінг значно частіше, ніж чоловіки та жінки, які мають брата або сестру. Останні, своєю чергою, використовують набагато частіше негативні характеристики.

Тобто образ сиблінга у єдиних емоційніший, для них емоційні стосунки з братом (сестрою) набагато важливіші, ніж для тих, хто має сиблінг; для єдиних також цей образ позитивніший, ніж для чоловіків та жінок з діади.

Зв'язок інших відмінностей у показниках з сиблінгової позицією з математичними розрахунками не виявлено.

Узагальнюючи все вище викладене, можна дійти невтішного висновку, що у образах сиблінга у чоловіків та жінок із сиблінгових діад усе-таки є істотні відмінності.

По-перше, у єдиних чоловіків та жінок I групи при описі брата (сестри) значно частіше зустрічаються слова, що позначають емоційні стосунки.

По-друге, чоловіки та жінки II групи, які мають брата чи сестру, набагато частіше використовують для образу сиблінг слова, що позначають негативне ставлення до родича.

Тобто уявлення чоловіків та жінок I групи, які одні в сім'ї, про сиблінг більш емоційні. Емоційні відносини їм значніші, ніж чоловіки та жінки II групи, які мають брата чи сестру. Для останніх велику цінність у браті (сестрі) представляє можливість отримати допомогу у досягненні будь-яких цілей, захист, підтримка. Причому тут частіше йдеться про конкретну допомогу, особливо з боку чоловіків та жінок: допомогу по господарству, матеріальну підтримку, допомогу з дітьми, допомогу в отриманні певної інформації тощо.

Крім виявлених особливостей у категоріях «Емоційні відносини» та «Негативні характеристики», тут можна говорити про деякі інші тенденції.

Так, в обох групах на першому місці за частотою виборів знаходиться категорія «Характер взаємодії», причому за кількістю визначень у другій групі (діада) ці показники вищі (приблизно в 1,7 раза). Вище у першій групі та показники, як уже зазначалося вище, у категорії «Інструментальні цінності».

У першій групі (єдині в сім'ї) частіше звертаються до категорій «Соціальні ролі» та «Узагальнені характеристики».

Необхідно сказати, що практично всі єдині в сім'ї чоловіки та жінки, за їхніми словами, хотіли б мати старшого брата. Подібні побажання висловлювали й деякі сиблінги. Багато хто говорив, що старший брат – це можливість перейняти життєвий досвід, турбота, заступництво, нові знайомі.

У процесі обробки текстів за «Незакінченими речення» було також помічено, що жінки із сільської місцевості, які мають молодшого брата, використовують слова, що описують високу емоційну прихильність, готовність до турбот і покладають на них великі надії. Можна сміливо сказати, що це деяке прояв материнських черт, схожість відносин із дитячо-батьківськими. Можливо, тут йдеться про відмінності у культурі, у традиціях, у вихованні, які існують між містом та сільською місцевістю, між різними національностями.

Можна також відзначити, що в єдиних чоловіків та жінок частіше (в 3 рази) зустрічаються в образі сиблінга поняття, що відбивають любов, прихильність, зобов'язання щодо них, тобто. деяка економічна спрямованість образу. Можна помітити деяке «споживче» ставлення до образу сестри у чоловіків з сиблінгів (у єдиних такої тенденції не спостерігається). У жінок (і в єдиних, і в сиблінгів) схоже ставлення спостерігається в образі брата, але характер «споживчого» відношення інший. Якщо у чоловіків – це конкретна допомога, то у жінок – це захист, підтримка.

Причинами подібних результатів, за нашими припущеннями, можуть бути наявність досвіду взаємодії у піддослідних, які мають брата чи сестру, та її відсутність в сім'ї. Це робить образ сиблінга більш конкретним, реалістичним у випробуваних першої групи тоді, як образ другої групи більш ідеалізований, більш узагальнений, певною мірою, компенсаторний.

Можливо, велика емоційність образу в єдиних пов'язані з нестачею емоційного спілкування. Багато чого тут залежить від батьків: якщо вони не створюють умови для нормального емоційного розвитку дитини, то вона вже

не зможе компенсувати нестачу емоційності за допомогою сиблінгів. Цей емоційний «голод» така людина може спробувати задовольнити в середовищі сім'ї та друзів, але в літературі зустрічаються дані, що єдині чоловіки та жінки мають труднощі при вибудовуванні відносин поза сім'єю в емоційному плані. Таким чином «голод» є, і в той же час людина бачить, чує про особливості стосунків в інших, численніших за складом, сім'ях. Все це і впливає на уявлення про брата (сестру), де проявляється бажання отримати недостатнє.

До того ж наявний у чоловіків та жінок II групи (сиблінги) досвід спілкування та взаємодії передбачає, так чи інакше, прояв підтримки, турботи, конкретної допомоги (в т.ч. матеріальної). Тому вони впевнені, що це невід'ємна частина таких взаємин. Відсутність такого досвіду в єдиних чоловіків та жінок (I група) у сім'ї робить їх образ сиблінга узагальненим. Але єдині спілкуються з друзями, з іншими сім'ями, родичами.

У зв'язку з цим інструментальна цінність в їх описі все ж таки займає досить велику частку, але набагато меншу, ніж у сиблінгів, II групи нашої вибірки.

Відсутність досвіду взаємодії з сиблінгами у єдиних у сім'ї (I група) – це, згодом, більш ідеалізований позбавлених наслідків конфліктів, суперечок, розбіжностей, узагальнений образ брата і сестри (що підтверджується і найчастішим вибором узагальнених показників і визначень у чудовому ступені).

Третім етапом нашого дослідження було виявлення задоволеності шлюбом сімейних пар за методикою Тестова методика на задоволеність шлюбом. Автори опитувальника - В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенка, але результати за методикою ми узагальнили в ті ж критерії, що і дві попередні методики, для наглядної та правильної кореляції отриманих даних.

Рис. 3.12 Результати методики задоволеність шлюбом жінок ІІ групи (мають брата\сестру)

Таблиця 3.11

Таблиця результатів методикою задоволеності шлюбом чоловіків ІІ групи (мають брата\сестру)

Назва категорій	В	И	А	Ай	Але	Д	В	Ант	Ан	К	Бал	Усього
Г.	.М.	.	и	о
												ч\ж
Соціальні ролі	2	1	0	0	1	0	1	2	2	0	9	14
близькість – дистанція;	1	0	0	1	0	1	1	0	1	1	6	9
інструментальна цінність	1	0	1	0	1	0	0	0	1	1	5	15
емоційні стосунки	0	2	1	1	2	0	2	1	0	1	10	21
характер взаємодії	1	1	2	1	0	4	1	1	1	1	13	21
чудова ступінь	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	3	8

Продовження таблиці 3.11

узагальнені характеристики	0	1	1	1	0	0	0	1	0	0	4	11
негативні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
фізичні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
якості особистості.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Рис. 3.13 Результати методики задоволеність шлюбом чоловіків II групи (мають брата\сестру)

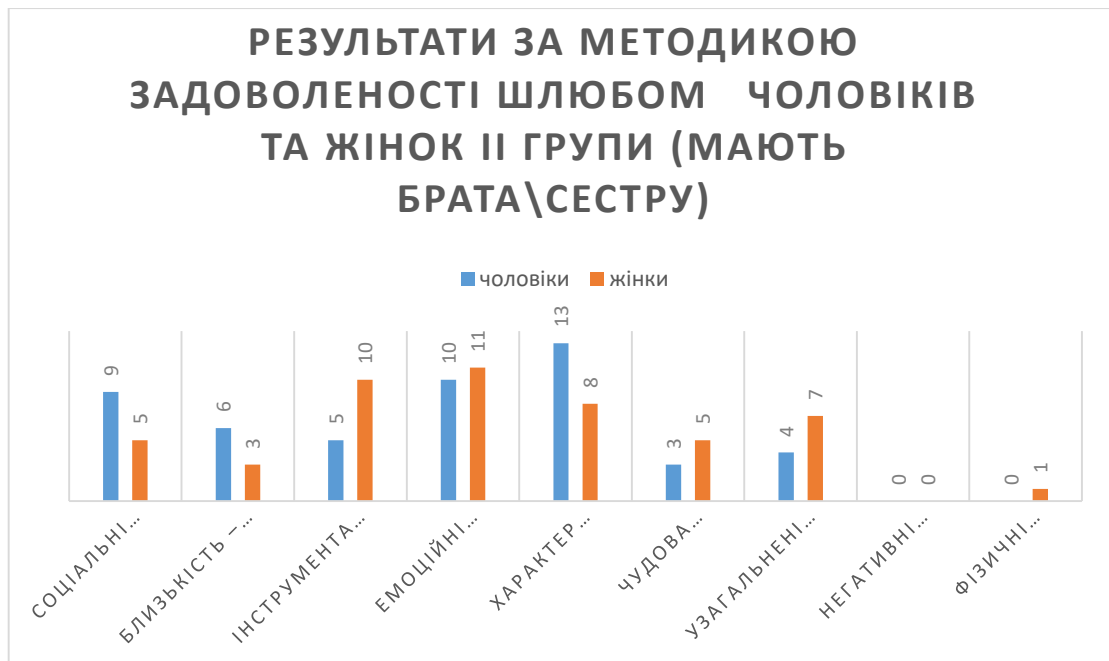

Рис. 3.14 Порівняльні результати методики задоволеність шлюбом чоловіків та жінок ІІ групи (мають брата\сестру)

Таблиця 3.12.

Таблиця результатів методикою задоволеності шлюбом жінок І групи (єдині)

Назва категорій	О.	Р.	Н.	В.	Ж.	С.	Л.	Нас.	Вал.	А.	Бали
Соціальні ролі	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
близькість – дистанція;	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
інструментальна цінність	0	2	0	0	0	2	1	2	1	1	9
емоційні стосунки	2	0	5	3	2	1	1	0	1	2	17
характер взаємодії	1	1	0	2	1	2	1	3	3	1	15
чудова ступінь	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	2
узагальнені характеристики	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	4

Продовження таблиці 3.12

негативні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
фізичні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
якості особистості.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Рис. 3.15 Результати методики задоволеність шлюбом жінок І групи (єдині)

Таблиця 3.13

Таблиця результатів методики задоволеності шлюбом чоловіків І групи (єдині)

Назва категорій	А.К	О.	В.	А. Н.	И.	О. Ч.	В.	Д.	С.	Ж.	Бали	Всього ч\ж
Соціальні ролі	2	0	0	2	0	0	0	0	3	0	7	9
близькість – дистанція;	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2

Продовження таблиці 3.13

інструментальна цінність	0	0	0	0	1	1	1	1	0	1	5	14
емоційні стосунки	2	2	2	1	2	0	1	2	0	2	14	31
характер взаємодії	2	2	2	1	2	0	1	2	0	2	14	29
чудова ступінь	1	1	2	1	1	2	2	0	2	2	14	16
узагальнені характеристики	0	1	0	1	0	1	0	0	0	0	3	7
негативні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
фізичні характеристики;	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0	3	3
якості особистості.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Рис. 3.16 Результати методики задоволеність шлюбом чоловіків І групи (єдині)

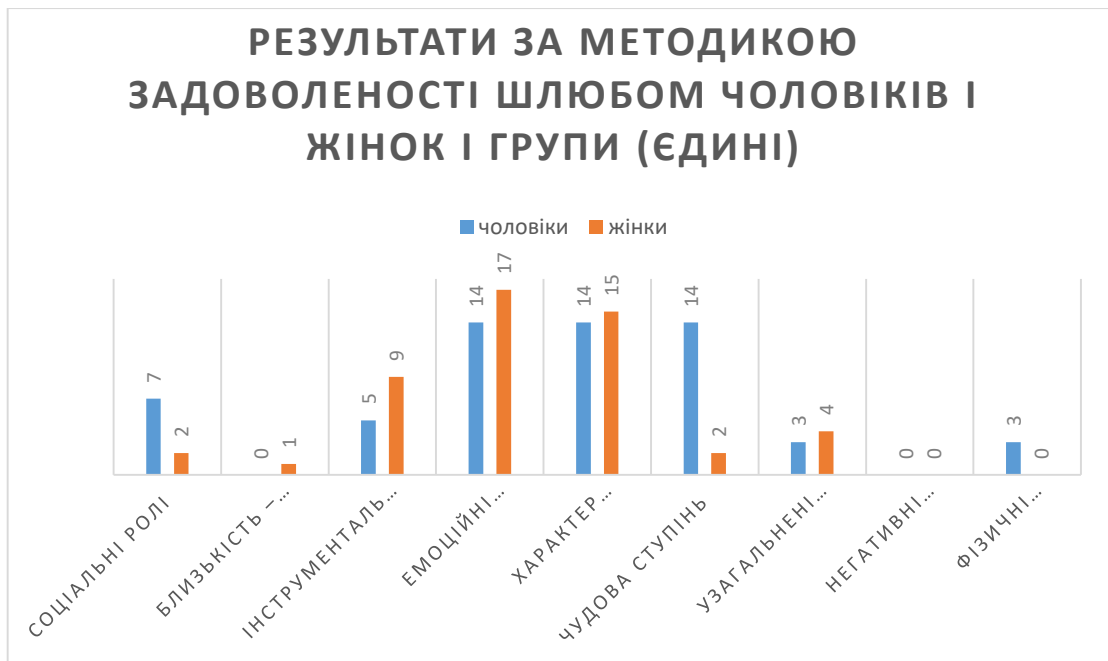

Рис. 3. 17 Порівняльні результати методики задоволеність шлюбом чоловіків та жінок І групи (єдині)

Зробимо узагальнену таблицю за методикою «задоволеність шлюбом» чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Таблиця 3.14

Порівняльні результати за методикою «задоволеність шлюбом» чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Назва категорій	Діада	Єдині
Соціальні ролі	14	9
близькість – дистанція;	9	2
інструментальна цінність	15	14
емоційні стосунки	21	31
характер взаємодії	21	29
чудова ступінь	8	16
узагальнені характеристики	11	7
негативні характеристики;	0	0
фізичні характеристики;	1	3
якості особистості.	10,6	12,7

Рис. 3.18 Порівняльні результати за методикою «Задоволеність шлюбом» чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Результат обробки проведеної методики за категоріями, зазначеними вище, зручніше подати у вигляді таблиці 3.15.

Для розрахунків було використано T – критерій (див. таблицю 3).

Таблиця 3.15

Результати порівняння та визначення значущості відмінностей у показниках за T – критерієм за методикою «Задоволеність шлюбом».

КАТЕГОРІЇ	Значення
T-реальне	
Тр. >> Тст.	
Соціальні ролі	1,29
Тр. <Тст.	
Близькість - дистанція	1,7
Тр. <Тст.	
Інструментальна цінність	0,23
Тр. <Тст.	
Емоційні стосунки	- 1,67
Тр. > Тст.	
Характер взаємодії	- 2,26

Продовження таблиці 3.16

емоційні стосунки	2	3	2	2	1	2	1	3	0	2	18
характер взаємодії	3	4	3	4	1	1	6	2	4	1	29
чудова ступінь	1	0	0	0	2	1	0	2	2	0	8
узагальнені характеристики	0	2	1	0	2	1	2	3	0	1	12
негативні характеристики;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
фізичні характеристики;	1	3	0	1	0	0	1	0	0	2	8
якості особистості.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Рис. 3.19 Загальні результатів методики асоціацій зі своїм шлюбом у жінок II групи (мають брата\сестру)

Далі перейдемо до результатів дослідження чоловіків II категорії, які мають брата\сестру.

Таблиця 3.17.

Таблиця результатів методики асоціацій зі своїм шлюбом у чоловіків II групи (мають брата\сестру)

Назва категорій	В	И	А	Ай	Але	Д	В	Ант	Ан	К	Бал	Усього
Г.	.М.	.	и	о
												ч\ж
Соціальні ролі	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2	6
близькість – дистанція;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
інструментальна цінність	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	3	9
емоційні стосунки	0	0	5	2	0	1	1	1	1	0	11	29
характер взаємодії	0	0	6	4	1	3	4	5	2	0	24	53
чудова ступінь	0	1	1	1	3	2	1	1	2	0	12	20
узагальнені характеристик	3	2	3	0	3	2	0	0	2	3	18	30
негативні характеристик	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	2
фізичні характеристик	1	1	2	0	0	0	0	0	0	1	5	13
якості особистості.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Рис. 3.20 Загальні результатів методики асоціацій зі своїм шлюбом у чоловіків ІІ групи (мають брата\сестру)

Рис. 3.21 Порівняльні результати методики асоціацій зі своїм шлюбом у чоловіків ІІ групи (мають брата\сестру)

Рис. 3.22 Загальні результати методики асоціацій зі своїм шлюбом жінок І групи (одні в сім'ї)

Таблиця 3.19

Таблиця результатів методики асоціацій зі своїм шлюбом у чоловіків І групи (одні в сім'ї)

Назва категорій	А.К	О.	В.	А. Н.	И.	О. Ч.	В.	Д.	С.	Ж.	Бали	Всього ч\ж
Соціальні ролі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
близькість – дистанція;	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
інструментальна цінність	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	9
емоційні стосунки	2	4	4	0	2	3	7	2	1	1	26	50
характер взаємодії	1	2	3	2	0	4	3	0	1	2	17	47
чудова ступінь	1	0	0	2	0	1	0	1	3	2	10	14

Продовження таблиці 3.19

узагальнені характеристики	0	2	1	2	3	1	2	2	1	2	16	32
негативні характеристики;	0	0	0	0	1	2	1	0	1	0	5	5
фізичні характеристики;	1	1	2	1	0	0	2	0	0	0	7	12
якості особистості.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Рис. 3.23 Загальні результати методики асоціацій зі своїм шлюбом чоловіки І групи (одні в сім'ї)

Рис. 3.24 Порівняльні результати методики асоціацій зі своїм шлюбом чоловіків та жінок І групи (одні в сім'ї)

Зробимо узагальнену таблицю за методики асоціацій зі своїм шлюбом чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Таблиця 3.20

Порівняльні результати за методики асоціацій зі своїм шлюбом чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Назва категорій	Діада	Єдині
Соціальні ролі	3,7	0,6
близькість – дистанція;	0	0
інструментальна цінність	5,6	5,3
емоційні стосунки	17,9	29,4
характер взаємодії	32,7	27,6
чудова ступінь	12,3	8,2
узагальнені характеристики	18,5	18,8
негативні характеристики;	1,2	3
фізичні характеристики;	8	7
якості особистості.	0	0

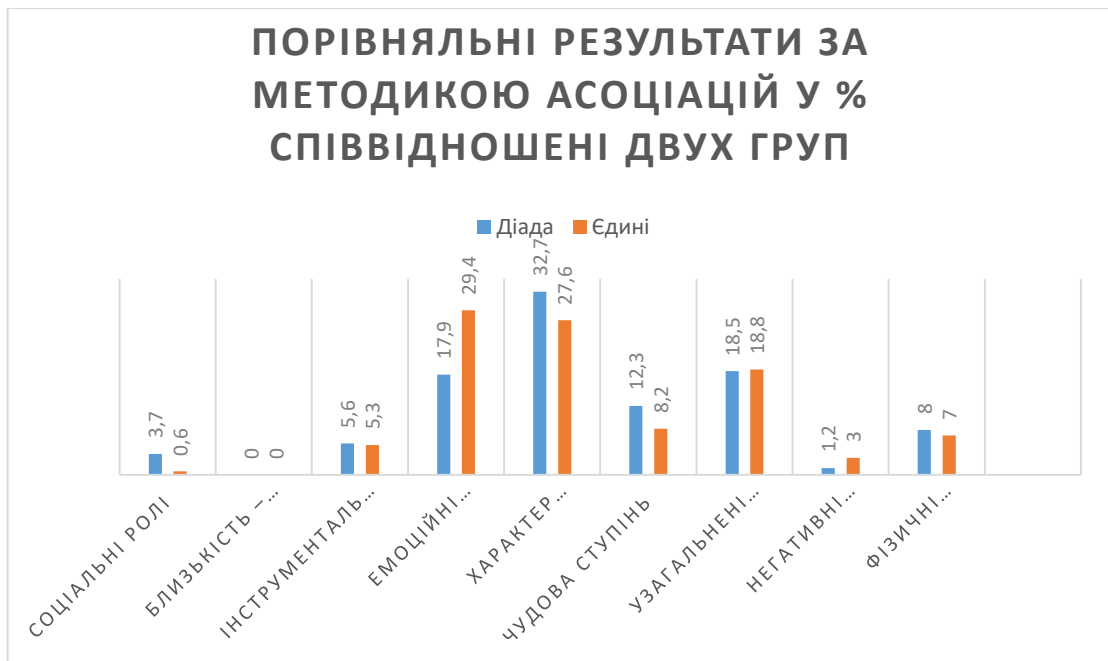

Рис. 3.25 Порівняльні результати за асоціацій зі своїм шлюбом чоловіків і жінок II групи (діада) та чоловіків та жінок I групи (єдині) в % співвідношенні

Для порівняння та визначення значущості відмінностей у показниках також було використано Т – критерій (Таблиця 3 .8).

Таблиця 3.21

Результати порівняння та визначення значущості відмінностей у показниках за Т – критерієм за методикою асоціацій зі своїм шлюбом.

КАТЕГОРІЇ	Значення
Т-реальне	
Гр. >< Тст.	
Емоційні відношення	- 2,37
Гр. <Тст.	
Характер взаємодії	0,62
Гр. <Тст.	
Чудова ступінь	1,52

Ці дані дозволяють стверджувати, що у образі свої сім'ї і зв'язок із сиблінговою позицією, чоловіків та жінок II групи, є лише категорії «емоційні відносини». Тобто єдині у сім'ї, чоловіки та жінки I групи, набагато частіше,

ніж II група, з сиблінгових діад, у описі образу своєї сім'ї використовують визначення, що характеризують емоційні відносини.

Тут видно, що у досліджуваних, які мають брата (сестру), на першому місці (за частотою вибору) – «Характер взаємодії». У єдиних I групи досліджуваних – «Емоційні відносини», тоді як в сиблінгов, II групи, «Емоційні відносини» - на третьому місці. У сиблінгів, II групи, найчастіше зустрічається опис соціальних ролей.

Можна також відзначити, що жінки (в обох групах) дещо частіше, ніж чоловіки відзначають «корисність» сім'ї у житті і характеризують особливість взаємодії. А деякі чоловіки все ж таки звертаються до негативних характеристик, що, швидше за все, пов'язано з переживанням в даний час психологічного дискомфорту в сім'ї.

Виходить, що II група, які мають брата (сестру), значно частіше за єдиних, I група, при описі позиції в своїй сім'ї використовують характеристики, пов'язані з корисністю для себе, з можливістю за допомогою сім'ї досягти певних цілей (з'явиться захист, можливість отримати підтримку, матеріальні вигоди та .т.п.). Також представники цієї групи найчастіше, ніж єдині, характеризують особливості взаємовідносин, взаємодії.

Говорячи про статеві відмінності – також відзначається лише незначна різниця. Жінки частіше, ніж чоловіки, говорять про характер взаємовідносин між подружжям та емоційною близькістю (~ у 1,5 раза).

Отримані результати можна, напевно, пояснити наслідками компенсаторного механізму у єдиних у сім'ї, I група,: вони відчують деяку нестачу взаємодії, спілкування в сім'ї, що призводить до бажання якось змінити, доповнити у своїй сім'ї. Вони вкладають у образ сім'ї свої побажання, мрії, сподівання більш багату у психологічному плані життя. Можливо, тому в результаті можна помітити також тенденцію до більш приватного звернення до емоційних характеристик у єдиних: потреба в емоційному спілкуванні вища, до того ж такі характеристики роблять більш узагальненим образ.

Ще можна відзначити, що не дуже великі, але все ж таки існуючі відмінності в показниках чоловіків і жінок (у категоріях «інструментальна цінність», «емоційні відносини» - у жінок вони вищі) говорять про узагальнений, розмитий образ своєї родини у чоловіків. Чоловіки менше замислюються сім'єю, ніж жінки, їх більше цікавлять професійні плани та кар'єра.

За результатами експериментальних досліджень, ми можемо зробити наступні висновки:

- чоловіки та жінки, II групи (сиблінгові діади) частіше, ніж чоловіки та жінки I групи (єдині) при описі сім'ї використовують інструментальні характеристики (де брат /сестра) – засіб для досягнення певних цілей, носій будь-яких корисних функцій);

- ці випробувані вдвічі частіше використовують негативні характеристики;

- чоловіки та жінки I групи (єдині), значно частіше користуються характеристиками емоційних відносин;

- чоловіки та жінки, II групи (сиблінгові діади), які мають брата (сестру) частіше описують характер взаємодій членів сім'ї;

- чоловіки та жінки I групи (єдині) набагато частіше згадують значущість емоційності у відносинах, використовують характеристики емоційних відносин;

- чоловіки та жінки, II групи (сиблінгових діад) значно частіше говорять про інструментальну цінність сім'ї (корисності).

Таким чином, результати проведеної дослідницької роботи дозволяють говорити про наявність зв'язку між сиблінговою позицією та образом брата (сестри) образом взаємодії у своїй сім'ї. А більш конкретно: велика значущість корисності в образі брата (сестри) у тих, хто має сиблінг, зберігається і в образі своєї сім'ї; Велика емоційність у вигляді брата (сестри) в єдиних сім'ях, зберігається і у своїй сім'ї.

Такі результати, можливо, пов'язані з тим, що єдиним у сім'ї, на їхню думку, не вистачає емоційного спілкування. Напевно, такі чоловіки та жінки все ж таки не завжди можуть знайти «заміну» братаві (сестрі) поза сім'єю, їм не дістає емоційної близькості, яка зазвичай буває між родичами і носить дещо інший характер, але порівняно з стосунками з друзями.

А менша орієнтація на корисність, інструментальну цінність у I групі, які не мають братів/сестер, у ній може бути пов'язана з деякою ідеалізацією образу брата (сестри), яка переноситься і на образ сім'ї. Тобто у цих родинах сім'ї складається з уявлень про те, у чому батьківська сім'я задовольняє різні потреби (тут відбувається перенесення образу), і з уявлень про те, що не дістає, не вистачає у батьківській сім'ї (тут спрацьовує механізм компенсації). Причому, можливо, компенсація яскравіше виражена в сім'ях де тільки одна дитина.

Таким чином, можна певною мірою стверджувати, що висунуті нами гіпотеза під час нашого дослідження були підтверджені.

ВИСНОВКИ

Становлення дитини як особистості починається в сім'ї. У сім'ї дитина вперше починає взаємодіяти з навколишньою дійсністю, будувати своє ставлення до неї. Перші люди, з якими спілкується дитина – батьки. Але, як засвідчили дослідження Л.С. Виготського, Ж. Піаже та інших, для становлення особистості необхідне спілкування не тільки з дорослими, але й з однолітками, дітьми, які трохи старші або молодші за дитину. У сім'ї, де є сиблінги, взаємодія між ними сприяє розвитку особистості кожної дитини.

Характер взаємовідносин між сиблінгами відіграє велику роль у розвитку їх особистісних якостей. І звичайно, ні для кого не таємниця, що єдина дитина в сім'ї сильно відрізнятиметься від дитини, яка виросла в багатодітній сім'ї.

Сиблінги - в психології це рідні брати-сестри в одній сім'ї, а сиблінговою позицією вважають стратегію поведінки людини по відношенню до її сестер, братів.

Багато вчених, такі як З. Фрейд, М. Боуен, А. Адлер, У. Тоумен вважають те яким був порядковий номер народження дитини, які функції в батьківській сім'ї він ніс - дуже важливим для формування особистості.

Становище єдиної дитини – особлива історія. Йому дістається вся любов розширеної сім'ї, але й неприязнь теж вся, надії батьків, їхні нереалізовані мрії та плани та вимоги – все дістається єдиному.

Цікаво, як впливає сиблінгова позиція на подружні стосунки дітей, що виросли. Відносини між братами-сестрами це первинний досвід людини побудови тривалих горизонтальних відносин і вступаючи в шлюб він їх реалізує. І те, яким був цей досвід. має вирішальне значення для побудови стабільного подружжя.

Нами було проведено комплексне експериментальне дослідження, яке було проведено в чотири етапи, за такими методиками: асоціативний тест (брат/сестра); методика «Незакінчені речення»; тестова методика на

задоволеність шлюбом В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенка; методика асоціативний тест задоволеності шлюбом.

Нами було виділено дві групи досліджуваних: I група (єдині) чоловіки та жінки, які одні у сім'ї. II група – (сиблінгові) чоловіки та жінки, які мають брата/сестру.

За результатами дослідження усіх методик ми виявили взаємозв'язок особливості між сиблінговою позицією та образом брата (сестри), що характерно переноситься у свою сім'ю. Цей взаємозв'язок існує у сфері емоційних відносин та у сфері інструментальної цінності сиблінгу та сім'ї.

- чоловіки та жінки, II групи (сиблінгові діади) частіше, ніж чоловіки та жінки I групи (єдині) при описі сім'ї використовують інструментальні характеристики (де брат /сестра) – засіб для досягнення певних цілей, носій будь-яких корисних функцій);

- ці випробувані вдвічі частіше використовують негативні характеристики;

- чоловіки та жінки I групи (єдині), значно частіше користуються характеристиками емоційних відносин;

- чоловіки та жінки, II групи (сиблінгові діади), які мають брата (сестру) частіше описують характер взаємодій членів сім'ї;

- чоловіки та жінки I групи (єдині) набагато частіше згадують значущість емоційності у відносинах, використовують характеристики емоційних відносин;

- чоловіки та жінки, II групи (сиблінгових діад) значно частіше говорять про інструментальну цінність сім'ї (корисності).

Таким чином, результати проведеної дослідницької роботи дозволяють говорити про наявність зв'язку між сиблінговою позицією та образом брата (сестри) образом взаємодії у своїй сім'ї. А більш конкретно: велика значущість корисності в образі брата (сестри) у тих, хто має сиблінг, зберігається і в образі своєї сім'ї; Велика емоційність у вигляді брата (сестри) в єдиних сім'ях, зберігається і у своїй сім'ї.

Такі результати, можливо, пов'язані з тим, що єдиним у сім'ї, на їхню думку, не вистачає емоційного спілкування. Напевно, такі чоловіки та жінки все ж таки не завжди можуть знайти «заміну» братові (сестрі) поза сім'єю, їм не дістає емоційної близькості, яка зазвичай буває між родичами і носить дещо інший характер, але порівняно з стосунками з друзями.

А менша орієнтація на корисність, інструментальну цінність у I групі, які не мають братів/сестер, у ній може бути пов'язана з деякою ідеалізацією образу брата (сестри), яка переноситься і на образ сім'ї. Тобто у цих родинах сім'ї складається з уявлень про те, у чому батьківська сім'я задовольняє різні потреби (тут відбувається перенесення образу), і з уявлень про те, що не дістає, не вистачає у батьківській сім'ї (тут спрацьовує механізм компенсації). Причому, можливо, компенсація яскравіше виражена в сім'ях де тільки одна дитина.

Таким чином, отримані дані дають основу для продовження дослідницької роботи з питань впливу сиблінгової позиції на особливості взаємен в шлюбі. Ці проблеми є досить значущими у життєвих сиблінгових та єдиних людей, але, на жаль, у сучасній літературі подібні теми розглядаються недостатньо повно та глибоко.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А. Понять природу человека. СПб.: Академический проект, 2000. 256с.
2. Андреева Т.В. Психология семьи: учеб. пособие для вузов. СПб.: Речь, 2010.
3. Бюер Ф. (2002). «Братья и сестры в детском браке: проблемы развития и клинические вопросы», с. 58-59.
4. Бурова С.Н. «Социология брака и семьи». 2010 с. 77-183.
5. Гозіан Л.Я. Психологія емоційних стосунків. Москва, 1987.
6. Данн, Дж. (2005). «От одного ребенка до двух». с. 132-135.
7. Дети и подростки: психология развития/ Под.ред. Д.Шеффера. СПб.: Питер,2003. 976с.
8. Дубровина И.В. Психологические аспекты подготовки молодёжи к семейной жизни.// Семья и личность. Тезисы докладов Всесоюзной конференции. Москва: Академия пед. наук СССР,1981. С.25-26.
9. Жуков, С.Г. «Братья и сестры как эффективные социализирующие агенты: доказательства из центральной Мексики». Москва, 2009.с. 13-18.
10. Зауш – Гордон Ш. Социальное развитие ребёнка. СПб.: Питер, 2004. 123с.
11. Ихингер, «Роль арбитра и нормы справедливости: вклад в теорию конфликта между братьями и сестрами». Москва, 2005. с. 115-120.
12. Каменская Е.Н. Психология семейных отношений: конспект лекций. Таганрог, 2008.
13. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: учеб. пособие для вузов по направлению и специальностям психологии. Москва: Гардарики, 2008.
14. Карабанова О.А. Психология семейных отношений: учебное пособие. Москва. Самара: изд-во ИОКПП, 2001. 120с.

15. Ключко Н. Почему в одной семье такие разные дети?// Потребитель: экспертиза и тесты (Семейная психология), 2003. №2. С.25-27
16. Ковалев С.В. - Психология семейных отношений. Москва, 1987. 465 с.
17. Ковалевский. Москва. Указ. соч. С. 115.
18. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва: Просвещение, 1989. 255с.
19. Коннидис, Т.Е. «Жизненные переходы и взрослый галстук: качественное исследование». *Журнал брака и семьи*. №54. Москва, 2002. с. 972-982.
20. Коннидис, Т.Е. «Близость, доверие и контакт между братьями и сестрами в среднюю и позднюю зрелость». Москва, 2005. с. 22-30.
21. консультирования: Учеб пособие. Москва: СИОКПП, 2003. 295с.
22. Кошелева Е.П. Психология семейных отношений: крат. обзор. Москва: МГПИ, 2008.
23. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 992с.
24. Кроник А.А. В главных ролях: вы, мы, он, ты, я: Психология значимых отношений. Москва.: Мысль, 1998. 456с.
25. Кроник А.А., Кроник Е.А. В главных ролях: вы, мы, он, ты, я. Психология значимых отношений. Москва, 1989. 356 с.
26. Крыгина Н.Н. Диагностика супружеских и детско-родительских отношений. Учебное пособие. Магнитогорск., 1999. 88 с.
27. Крюкова Т.Л. Психология семьи: жизненные трудности и совладание с ними: учеб.пособие /Т. Л. Крюкова, М. В. Сапоровская, Е. В. Куфтяк. СПб.: Речь, 2010. 239 с.
28. Кутсар Д. Оценка и самооценка: Сравнительный анализ вступающих в брак, разводящихся и супружеских пар. Исследования по качеству брака: Проблемы семьи. Тарту. 1996. 126 с.

29. Куц В.А. Социально-психологические различия между мужчинами и женщинами в ценностно-мотивационных аспектах становления брачных отношений: автореф. дис... канд. психол. наук. Луцк., 1988. 21 с.
30. Кэмерон-Бэндлер Л. НЛП в семейной терапии. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2000. 288 с.
31. Кэмпбелл, Л.Д.; Коннодис, т. е. А.; «родственные связи в более поздней жизни». Журнал семейных проблем No20. Москва, 2009 с. 114-118.
32. Ли, Г., И. Ихингер-Эльмен. «Взаимодействие между братьями и боевой дух: последствия семейных отношений для пожилых людей». Москва, 2000. с. 167-191.
33. Лийк К., Нийт Т. Интимность и взаимоотношения в семье // Человек, общение и жилая среда. Таллинн, 1986. 264 с.
34. Лухманова Н.А. О положении незамужней дочери в семье. СПб., 1896.
35. Максимов В.В. - Семейная книга. СПб., 1996. 106 с.
36. Маслоу А. Мотивация и личность. / перевод с англ. Татлыбаева А.М., СПб.: Евразия, 2001. 479 с.
37. Мухина В.С. Возрастная психология. Москва: Академия, 1998. 456с.
38. Мясищев В.Н. Психология отношений. Москва: Просвещение, 1995. 356 с.
39. Нюттен Ж. Мотивация. Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. Вып. 5. Москва, 1975. 545 с.
40. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Диагностика супружеских затруднений. *Психологический журнал*. Т. 3. 1982. №2. - С. 147-151.
41. Олейник Ю.Н. Исследование уровней совместимости в молодой семье. *Психологический журнал*. 1996. Т.7, №2. С. 43-49.
42. Ощепкова А.П. Социально-психологические аспекты семейно-брачных отношений. Автореф.дисс.канд. филос. наук. Томск., 1974. 21 с.

43. Пайнбург З.И. К вопросу об мотивации брака. Москва. Наука, 1995. С. 66-75.
44. Петровская О. Зеркало детства. Наш малыш. 1994. №3. С.14-15.
45. Практическая психология. / Под ред. М.К. Тутушкиной. Москва: Издательство «Дидактика Плюс», 1997. 336 с.
46. Прихожан А.М. Представления подростков и юношей о своей будущей семейной жизни. Семья и личность. Тезисы докладов Всесоюзной конференции. Москва: Академия пед. наук СССР, 1981. С.184-185.
47. Проблемы семьи. Тарту: Тартуский государственный университет, 1995. 310 с.
48. Психология подростка. Полное руководство./ Под. ред. Реана. СПб.: Прайм – Еврознак, 2003. 432с.
49. Психология развития: учебн. для студ. высш. психол. учебн. заведений. / Под. ред. Т.Д. Марцинковской. Москва.: Академия, 2005. 528с.
50. Психология семьи. / Сост. Д.Я. Райгородский. Самара.: БАХРА. Москва, 2002. 449с.
51. Психология современного подростка./ Под. ред. Л.А. Регуш. – СПб.: Речь, 2005.
52. Пэйдж С. Супружеская жизнь: путь к гармонии. Москва: Просвещение, 1995. 261 с.
53. Развитие личности ребёнка. / Под. ред. А.М.Фонарёвой. Москва: Прогресс, 1987. 272с.
54. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб.: Питер, 2000. 624с.
55. Русалов В.М. Измерение темперамента человека (краткий обзор зарубежных методов). *Психологический журнал*. 1997. Т.12, №2. С. 34-36.
56. Салыкова С. В. Психология семейных отношений: теорет. и практ. аспекты: учеб. пособие. Владивосток, 2009.
57. Сатир. В. Как строить себя и свою семью. Москва., 1992. 432 с.

58. Сафонова Т.Е. Число детей в семье и репродуктивная ориентация. Семья и личность. Тезисы докладов Всесоюзной конференции. Москва: Академия пед. наук СССР, 1981. С.194-195.
59. Скиннер, Робин, Клииз Д. Семья и как в ней уцелеть. Москва: Класс, 1995. 345с.
60. Скиннер Р., Клииз Дж. Семья и как в ней уцелеть / Пер. с англ. М.: Академия, 1995. 278 с.
61. Собчик Л.Н. Диагностика психологической совместимости. СПб.: «Речь», 2002. 80 с.
62. Столин В.В. и др. Опросник удовлетворенности браком. Вестник Московского ун-та. Сер.14. Психология. 1984. №2. С.54-61.
63. Страус, «Закрытые двери: формы насилия в американской семье» Москва, 2002. с. 29-35.
64. Сысенко В.А. Брак и семья сегодня. Москва: Наука, 1997. 164 с.
65. Тсаи, В.. «Социология семьи». Тайван, 2008 с. 162-164.
66. Тюгашев Е.А.. Семьеведение: Учебное пособие. Новосибирск: СибУПК. 2006
67. Федотова Н.Ф. Ролевые ожидания мужа и жены, их регулятивное воздействие на развитие супружеских отношений. В сб.: Семья и личность (психолого-педагогические, социальные и психологические проблемы). Тезисы докладов всесоюзной конференции в г. Гродно. Москва, 1991. С. 100-101.
68. Філософський словник/За ред. І.Т Фролова. Москва. 1980. С. 326
69. Флейк-Хобсон, Кэррол, Робинсон Б.Е. Мир входящему: Развитие ребёнка и его отношений с окружающими. Москва.: Центр общечеловеческих ценностей, 1992. 511с.
70. Харчев А. Г. Дослідження сім'ї: на порозі нового етапу // Соціол. дослідження. 1986. № 3. С. 27.
71. Харчев А.Г. Шлюб та сім'я в СРСР. Москва, 1979. 3. 66.

72. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность: В 2-х т. Т.1. Москва: Мир, 1986. 450 с.
73. Хендрикс Х. Как добиться желанной любви. Москва: Академия, 1995. 292 с.
74. Херсонский Б.Г., Дворяк С.В. Психология и психопрофилактика семейных конфликтов. Киев: «Здоровье», 1996. 264 с.
75. Хоментаскас Г.Т. Семья глазами ребёнка. Москва: Педагогика, 1989. 154с.
76. Цельмер З. На всю жизнь: Психология семейной жизни. Москва: ШАНС, 1992. 125с.
77. Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности. Москва: Гуманит. Изд центр ВЛАДОС, 1999. 512 с.
78. Шилова Л.С. Характер проведения семейного досуга и удовлетворенность браком. В сб.: Стабильность семьи как социальная проблема\Под ред. З.А. Янковой. Москва, 1978. С. 129-135.
79. Шилова О.Л. Мотивация вступления в брак и ее влияние на кризис будущей семьи. Вопросы психологии. 2005. №2. С. 34-37.
80. Эйдемиллер Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. СПб., 1999. 652 с.
81. Richardson R.W. Family ties that bind. Vancouver, Toronto seattle: self – counsel press.